

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Кваліфікаційна робота

з теми: **«Компетентнісний підхід у викладанні географії в НУШ:
методи та інструменти»**

Виконала: студент 2 курсу,
групи Geo1-M24
спеціальності 014 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)
освітньою програмою Середня освіта
(Географія)
Касіян Ірина Степанівна

Керівник:
Касіян І. П., кандидат географічних
наук, доцент

Рецензент:
Лісовський А.С., к.г.н., старший
викладач

Кам'янець-Подільський – 2025

ЗМІСТ

	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ.....	7
1.1 Сутність і структура компетентнісного підходу в сучасній освіті	7
1.2 Компетентнісний підхід у Новій українській школі: цілі, завдання, принципи	12
1.3 Місце навчального предмету географія у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти	19
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	24
2.1 Методи, засоби та прийоми навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей.....	24
2.2 Роль цифрових інструментів та інтерактивних технологій у забезпеченні компетентнісного навчання географії	29
2.3 Інтеграція міжпредметних зв'язків у навчанні географії як засіб формування ключових компетентностей	36
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В НУШ.....	44
3.1 Аналіз освітніх програм та підручників з географії з позицій компетентнісного підходу.....	44
3.2 Розробка та апробація фрагментів уроків з урахуванням компетентнісного підходу	58
3.3 Реалізація компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ...	68
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	83

НУШ – Нова українська школа

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ЗЗО – заклад загальної середньої освіти

ДСО – Державний стандарт освіти

ВСТУП

Актуальність дослідження. За новим Державним стандартом метою освіти в Новій українській школі (НУШ) є формування ключових компетентностей, розвиток здібностей, цінностей і наскрізних умінь учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, підготовка до самостійного життя та професійної реалізації у сучасному суспільстві. У цьому контексті провідною стратегією виступає компетентнісний підхід, що забезпечує перехід від засвоєння суто теоретичних знань до їх практичного застосування у повсякденному житті.

Географія як навчальний предмет у НУШ має значний потенціал для реалізації компетентнісного підходу, оскільки поєднує в собі пізнання навколишнього світу, формування наукової картини природи та суспільства, а також розвиток умінь працювати з різними джерелами інформації. Вивчення географії сприяє формуванню просторового мислення, уміння аналізувати й пояснювати взаємозв'язки природних та соціально-економічних процесів, оцінювати їхні наслідки для життя людини і довкілля.

Компетентнісний підхід у навчанні географії орієнтований на формування в учнів не тільки предметних, а й ключових компетентностей, зокрема вільного володіння державною мовою, здатності спілкуватися іноземними мовами, математичної компетентності, компетентностей у природничих науках і технологіях, інноваційності, екологічної грамотності та здорового способу життя, інформаційно-цифрової компетентності, уміння навчатися впродовж життя, громадянських і соціальних компетентностей, культурної компетентності, підприємливості й фінансової грамотності. Реалізація цих компетентностей у процесі вивчення географії робить предмет потужним засобом інтеграції знань, формування практичних умінь та підготовки здобувачів освіти до активної громадянської, соціальної й професійної діяльності.

Аналіз наукових праць свідчить, що питання компетентнісного підходу досліджували Н. Бібік, О. Пометун, І. Єрмаков, О. Савченко, які розкривали його

теоретико-методологічні засади. У галузі методики навчання географії цінний внесок зробили О. Коберник, О. Топузов, Л. Паламарчук, які обґрунтовували дидактичні можливості предмета та засоби реалізації сучасних освітніх підходів. Проте недостатньо висвітленим залишається питання вибору й ефективного застосування методів та інструментів компетентнісного навчання географії у практиці НУШ, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Актуальність дослідження та недостатнє її висвітлення в науково-педагогічній літературі зумовило вибір теми роботи: **«Компетентнісний підхід у викладанні географії в НУШ: методи та інструменти»**.

Мета дослідження – дослідити методи та інструменти реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ.

Досягнення поставленої мети зумовило вирішення наступних **завдань дослідження**:

1. Проаналізувати сутність компетентнісного підходу в сучасній освіті.
2. Визначити місце навчального предмету географія у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти
3. Обґрунтувати методи, засоби та прийоми навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей.
4. Здійснити аналіз освітніх програм та підручників з географії з позицій компетентнісного підходу.
5. Розробити фрагменти уроків географії з урахуванням компетентнісного підходу.
6. Дослідити сучасний стан реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ.

Об'єкт дослідження – процес навчання географії в умовах реалізації компетентнісного підходу.

Предмет дослідження – методи та інструменти реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії.

Для реалізації мети й розв'язання поставлених завдань дослідження використано комплекс **методів**: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та систематизація науково-педагогічної й методичної літератури з проблеми

дослідження; вивчення нормативних документів, навчальних програм та підручників з географії; моделювання структури та змісту освітнього процесу відповідно до компетентнісного підходу; анкетування та опитування педагогів, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Теоретичне значення роботи полягає у з'ясуванні сутності компетентнісного підходу у викладанні географії та розкритті можливостей предмета для формування ключових компетентностей.

Практичне значення дослідження полягає у використанні його результатів у процесі викладання географії в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Матеріали роботи можуть бути корисними вчителям для вдосконалення уроків географії з компетентнісним підходом, у системі підготовки й підвищення кваліфікації педагогів та підготовці студентів педагогічних спеціальностей.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

1.1 Сутність і структура компетентнісного підходу в сучасній освіті

В умовах модернізації сучасної освіти особливого значення набуває підготовка учнів до активної участі в суспільному житті та успішної самореалізації в умовах швидких змін. Компетентнісна парадигма освіти передбачає відхід від традиційно знаннєвої моделі навчання, роблячи акцент на розвитку критичного мислення, комунікативних умінь, здатності до розв'язання різних проблем тощо. Беззаперечно, виклики сучасності зумовлюють необхідність розглядати освітній процес не лише як передачу знань, а як формування в здобувачів освіти цілісної системи умінь, навичок і цінностей, які мають практичне значення та допомагають успішно діяти у різних життєвих ситуаціях.

Для розкриття сутності та структури компетентнісного підходу в сучасній освіті вбачаємо за необхідне визначити ключові поняття.

Термін «компетентність» є багатовимірним феноменом, який широко досліджується в сучасній педагогічній літературі. У словниках компетентність здебільшого визначається як інтегративна якість особистості, що поєднує знання, уміння, навички, особистісні якості та готовність до ефективної діяльності в певній сфері [42, с. 298].

В словнику В. Шапара компетентність визначено як цілісну характеристику особистості (динамічну комбінацію якостей, таких як знання, навички, способи мислення, погляди, цінності), здобуту у процесі навчання та соціалізації, яка проявляється у здатності та готовності до самостійного, успішного та продуктивного освітнього процесу [51, с. 123].

Термін «компетентність» часто співвідносять із поняттям «компетенція». Деякі дослідники (О. Язловецька) розмежовують їх, вважаючи компетенцію набором знань та навичок, необхідних для виконання певної діяльності, тоді як

компетентність – це здатність використовувати ці знання та навички у практичній діяльності [55, с. 247]. Інші ж дослідники розглядають ці поняття як синонімічні.

У Державному стандарті освіти (ДСО) поняття «компетентність» визначено, як набуту в освітньому процесі інтегровану, комплексну характеристику учня, у якій поєднані спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок, здібностей, досвіду, цінностей і ставлень, а також особистісні риси, показники загальної культури, які допомагають школяреві ідентифікувати й цілісно реалізувати характерні для певної сфери діяльності завдання [16, с. 3]. Тому компетентність слід розглядати як результат і діяльнісну характеристику навчання.

Сучасні науковці та дослідники неодноразово зверталися до визначення сутності поняття «компетентність». Відтак, дослідник Л. Кравчук вказує, що компетентність представляє собою сукупність особистісних якостей учня, таких як ціннісно-сміслові орієнтації, знання, вміння, навички і здібності, які формуються через його досвід у соціально і особистісно-значущій сфері та в результаті його активності [22, с. 73].

Науковець Н. Божко зазначає, що компетентність означає готовність учня використовувати набуті знання, вміння і навички, а також методи діяльності у реальному житті для вирішення різних практичних і теоретичних задач [3, с. 5].

О. Горошкіна у своїх працях наголошує, що компетентність – це здатність здобувача освіти адаптуватися до змін, навчатися протягом життя, творчо мислити, комунікувати та ефективно працювати в команді в умовах швидкого розвитку технологій та суспільства [13, с. 22].

Науковці виділяють різні підходи до структури компетентності, проте найбільш поширеною є модель, що включає такі ключові компоненти:

1. Когнітивний компонент (знання):

– опанування теоретичних і практичних знань, необхідних для успішного засвоєння навчального матеріалу;

– розуміння основних принципів, закономірностей і методів розв'язання навчальних завдань;

- формування здатності до аналізу, узагальнення, критичного мислення та логічних висновків;

- вміння шукати, обробляти та оцінювати навчальну інформацію;

2. Операційно-діяльнісний (навчальні вміння та навички)

- розвиток навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом;

- вміння застосовувати здобуті знання під час виконання практичних і творчих завдань;

- формування навичок дослідницької діяльності, вирішення навчальних проблем і прийняття рішень;

3. Мотиваційно-ціннісний (мотивація до навчання та особистісний розвиток);

- інтерес до пізнання нового, прагнення до навчання та самовдосконалення;

- усвідомлення важливості здобутих знань і вмінь для подальшого навчання;

4. Особистісний компонент (саморозвиток і рефлексія):

- формування відповідальності за власне навчання, розвиток навичок самоорганізації;

- здатність до рефлексії: оцінювання власних досягнень, виявлення сильних і слабких сторін у навчанні;

- розвиток ініціативності, творчого мислення, самостійності у прийнятті рішень [33, с. 108].

Аналіз усього вищезазначеного дозволяє стверджувати, що науковці під поняттям «компетентність» розуміють готовність здобувача освіти використовувати набуті знання, вміння і навички, а також методи діяльності у реальному житті для вирішення різних практичних і теоретичних задач.

Відповідно, компетентнісний підхід в освіті доцільно тлумачити як системно організовану модель навчання, спрямовану на формування у здобувачів освіти цілісної системи знань, умінь, навичок, цінностей і особистісних якостей, здатних до ефективного застосування у практичній діяльності та різних життєвих ситуаціях. Такий підхід передбачає інтеграцію

когнітивних, операційно-діяльнісних, мотиваційно-ціннісних і особистісних компонентів освітнього процесу, що забезпечує розвиток ключових компетентностей, здатність до самостійного навчання, критичного мислення, творчого вирішення проблем та комунікації.

Тобто, основною метою компетентнісного підходу є не лише передача знань, а й створення умов для активного застосування їх у практичній діяльності, формування відповідальності за власне навчання та розвитку здатності адаптуватися до змін у суспільстві і технологічному середовищі.

Сучасні науковці розглядають компетентнісний підхід в освіті з різних позицій. Зокрема Н. Поліщук розглядає компетентнісний підхід як орієнтовану на результат навчальну стратегію, яка формує у здобувачів освіти сукупність знань, умінь, навичок та ціннісно-сміслових орієнтацій, що дозволяють їм ефективно діяти у соціально значущих ситуаціях [36, с. 77].

Т. Ремех у своїх працях зазначає, що компетентнісний підхід – це спрямування освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей особистості, результатом якого є формування загальної компетентності людини як її інтегрованої характеристики. Суть компетентнісного підходу полягає в тому, що проміжним і кінцевим результатами навчання визнається формування певних здібностей особистості (компетентностей), котрі проявляються в комплексі вмінь, базованих на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді діяльності [38, с. 131].

В. Федяєва визначає компетентнісний підхід як педагогічну модель, спрямовану на розвиток готовності учня застосовувати набуті знання та методи діяльності для вирішення практичних і теоретичних задач у реальному житті [50, с. 12].

І. Шоробура трактує його як систему організації освітнього процесу, що сприяє розвитку здатності здобувача освіти адаптуватися до змін, навчатися протягом життя, творчо мислити, комунікувати та ефективно співпрацювати в команді [52, с. 5].

М. Кеда пропонує розглядати компетентнісний підхід як процес формування у здобувача освіти динамічної комбінації знань, умінь, способів

мислення, цінностей та поглядів через навчання та соціалізацію, що забезпечує готовність до самостійного та продуктивного освітнього процесу [19, с. 23].

Т. Гріченко визначає його як стратегічну орієнтацію сучасного освітнього процесу на розвиток ключових і предметних компетентностей, здатності до самостійного мислення, прийняття рішень та адаптації до нових умов [14, с. 73].

Узагальнюючи різні думки науковців, стверджуємо, що компетентнісний підхід – це освітня концепція, яка спрямовує процес навчання на формування у здобувача освіти комплексу знань, умінь, навичок і особистісних якостей (компетентностей), що дозволяють йому успішно діяти в реальному житті та розв'язувати життєві завдання. Він передбачає перехід від засвоєння суто теоретичних знань до набуття здатності застосовувати їх на практиці, готуючи особистість до викликів сучасного світу.

Науковці виокремлюють основні аспекти компетентнісного підходу в сучасній освіті:

– орієнтація не компетентності, а не лише знання – акцент робиться не лише на засвоєнні знань, а на здатності учнів застосовувати їх у практичній діяльності та різних життєвих ситуаціях;

– інтегроване навчання – поєднання знань із різних галузей для формування цілісного світогляду;

– розвиток ключових та предметних компетентностей – формування здатності до критичного мислення, комунікації, творчого вирішення проблем та самостійного навчання; розвиток ключових компетентностей (вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична, компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння навчатися впродовж життя, соціальні і громадянські компетентності, підприємливість; загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя;

– використання активних методів навчання – використання проєктів, досліджень, ігор, групових форм роботи, що сприяє формуванню практичних умінь і навичок;

- особистісно-орієнтований підхід – у центрі освітнього процесу – дитина, її потреби, здібності та інтереси;
- активізація пізнавальної діяльності – стимулювання самостійного пошуку інформації, аналізу, дослідження та практичного застосування знань;
- спрямованість на розвиток і самореалізацію – формування відповідальності за власне навчання, навичок самоорганізації та рефлексії;
- партнерство між учителем, учнем і батьками – освітній процес вибудовується як співпраця, а не односторонній вплив [4, с. 84].

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що науковці здебільшого під поняттям компетентнісний підхід в освіті розуміють спрямування освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей здобувача освіти, результатом якого є формування загальної компетентності дитини як її інтегрованої характеристики. Суть компетентнісного підходу полягає в тому, що проміжним і кінцевим результатами навчання визнається формування певних здібностей особистості (компетентностей), котрі проявляються в комплексі вмінь, базованих на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді діяльності.

1.2 Компетентнісний підхід у Новій українській школі: цілі, завдання, принципи

Компетентнісний підхід у НУШ виступає ключовим концептуальним орієнтиром сучасної освітньої реформи. Його сутність полягає у переорієнтації з простого засвоєння знань на формування здатності учнів практично їх застосовувати, що відповідає тенденціям розвитку європейської освіти та вимогам інформаційного суспільства. Освітній процес, організований на засадах компетентнісного підходу, спрямований на розвиток особистості як активного суб'єкта пізнання та діяльності.

Характерними ознаками компетентнісного підходу виступають:

- орієнтація на розвиток компетентної особистості;
- побудова змісту навчання, що виходить із визначених результатів;

– роль учителя полягає не у передачі готових знань чи вимозі їх відтворення, а в організації процесу;

– пріоритет віддається створенню навчальних і життєвих ситуацій;

– підсумком навчання є сформовані цінності, уміння, способи діяльності, особистісні ставлення та поведінкові реакції, а не засвоєння інформації у готовому вигляді;

– реалізація підходу забезпечується за допомогою спеціально розробленого змісту, педагогічних технологій та відповідного освітнього середовища [2, с. 367].

У Концепції «Нова українська школа» компетентність трактується як поєднання знань, способів мислення, цінностей, переконань, умінь, навичок та інших індивідуальних якостей, що забезпечують здатність особистості ефективно здійснювати професійну діяльність і/або продовжувати навчання. У документі визначено десять ключових компетентностей, які слугують підґрунтям для успішної самореалізації учня в ролі особистості, громадянина та майбутнього фахівця [21, с. 11].

1. Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами – це здатність усно й письмово формулювати та інтерпретувати поняття, думки, емоції, факти й переконання, використовуючи слухання, говоріння, читання, письмо та мультимедійні засоби. Вона передбачає вміння мовно реагувати на різні соціальні й культурні ситуації у навчанні, професійній діяльності, побуті та дозвіллі, а також усвідомлення значення ефективної комунікації.

2. Спілкування іноземними мовами полягає у здатності адекватно розуміти висловлювання іншими мовами та відтворювати їх усно й письмово в різних соціальних і культурних контекстах. Важливим є вміння здійснювати посередництво у спілкуванні та налагоджувати міжкультурний діалог.

3. Математична грамотність включає застосування числових і геометричних методів для розв'язання практичних завдань у різних сферах життя. Вона передбачає здатність розуміти та використовувати математичні моделі, а також конструювати їх для аналізу та вирішення проблемних ситуацій.

4. Компетентності в природничих науках і технологіях означають наукове розуміння явищ природи й сучасних технологічних процесів, уміння застосовувати його на практиці, використовувати науковий метод, проводити спостереження, формулювати гіпотези, збирати й аналізувати дані, здійснювати експериментальну діяльність та інтерпретувати результати.

5. Інформаційно-цифрова компетентність характеризується впевненим і критичним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій для пошуку, створення, обробки та поширення інформації в професійному, суспільному та особистому середовищах. Вона охоплює інформаційну й медіаграмотність, навички програмування, алгоритмічного мислення, роботи з базами даних, дотримання правил кібербезпеки та розуміння етичних аспектів використання інформації.

6. Уміння навчатися впродовж життя включає здатність до самостійного й колективного здобуття знань, організації власного навчального процесу, визначення цілей та шляхів їх досягнення, планування освітньої траєкторії, управління ресурсами й інформаційними потоками, а також критичного оцінювання власних результатів і готовності до постійного саморозвитку.

7. Соціальні і громадянські компетентності відображають уміння взаємодіяти з іншими для досягнення спільних результатів, конструктивно брати участь у суспільному житті, ефективно співпрацювати у професійному середовищі, запобігати та розв'язувати конфлікти, знаходити компроміси.

8. Підприємливість розуміється як здатність генерувати нові ідеї, ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення власного добробуту й соціального статусу, а також задля розвитку громади та держави. Вона включає готовність до обґрунтованого ризику та реалізації інноваційних задумів.

9. Загальнокультурна грамотність охоплює здатність розуміти й оцінювати твори мистецтва, формувати власні естетичні уподобання, самовиражатися через різні види мистецької діяльності. Ця компетентність передбачає усвідомлення власної культурної ідентичності та водночас відкритість і повагу до культурного розмаїття.

10. Екологічна грамотність і здорове життя означає раціональне використання природних ресурсів відповідно до принципів сталого розвитку, усвідомлення значення довкілля для життя й здоров'я людини, а також прагнення та здатність дотримуватися здорового способу життя.

Г. Михайлишин зазначає, що основою формування ключових компетентностей виступає особистий досвід здобувачів освіти, їхні потреби, які стимулюють до навчання, а також знання й уміння, що розвиваються у різних освітніх середовищах (школа, родина) та соціальних контекстах, формуючи відповідне ставлення до них [26, с. 267]. Усі визначені компетентності мають однакове значення та перебувають у взаємозв'язку. Їх здобуття відбувається під час опанування різних навчальних предметів на всіх етапах освіти. Водночас для всіх компетентностей характерними є спільні вміння, серед яких:

- здатність до читання й розуміння текстів;
- уміння чітко висловлювати думки в усній і письмовій формах;
- критичне мислення;
- уміння логічно аргументувати власну позицію;
- ініціативність;
- креативність;
- здатність розв'язувати проблеми, оцінювати ризики й ухвалювати рішення;
- уміння конструктивно керувати емоціями;
- розвиток емоційного інтелекту;
- здатність ефективно працювати в команді [46, с. 57].

Ключові компетентності поєднують особистісний і соціальний виміри освіти, відображають цілісне оволодіння різними способами діяльності, що створює підґрунтя для розроблення індикаторів їх оцінювання. Вони проявляються у конкретних видах діяльності та життєвих ситуаціях, а формуються не лише в межах формальної освіти, але й через неформальне навчання та вплив соціального середовища.

Науковці неодноразово зверталися до проблеми визначення основних цілей та завдань компетентнісного підходу до навчання. Однією з ключових

цілей цього підходу є розвиток здатності учнів застосовувати отримані знання на практиці, вирішувати конкретні життєві та професійні завдання, а не просто відтворювати інформацію, що дозволяє учням гнучко адаптуватися до змін, критично мислити та брати відповідальність за власні рішення.

Ще однією метою є формування ключових компетентностей, які охоплюють різні сфери розвитку особистості: когнітивну, соціальну, емоційну та комунікативну. Наприклад, розвиток комунікативних та соціальних навичок дає змогу учням ефективно взаємодіяти в колективі, співпрацювати та вирішувати конфлікти, тоді як емоційна компетентність допомагає усвідомлювати власні почуття та регулювати емоційні реакції.

Компетентнісний підхід також має на меті підготовку здобувачів освіти до безперервного навчання протягом життя. У сучасному світі знання швидко оновлюються, тому важливо, щоб учні вміли самостійно здобувати нові знання, аналізувати інформацію, робити висновки та інтегрувати отримані дані у практичну діяльність. Усе зазначене формує у них навички самоосвіти та критичного мислення, що є ключовими у професійному та особистісному розвитку.

Важливим аспектом є розвиток ціннісних орієнтацій учнів, що включає формування громадянської відповідальності, поваги до прав інших людей, етичних норм та соціальної відповідальності. НУШ прагне виховати особистість, здатну усвідомлено приймати рішення, брати участь у суспільному житті та дотримуватися моральних принципів у взаємодії з оточуючими.

Компетентнісний підхід спрямований також на інтеграцію знань і умінь у міждисциплінарному контексті, що дозволяє учням бачити взаємозв'язки між різними предметами та застосовувати отримані знання комплексно. Беззаперечно, це сприяє формуванню цілісного світогляду та розумінню практичного значення навчання для життя, а не лише для оцінок у школі.

Загалом, основна мета компетентнісного підходу в НУШ полягає у створенні умов для всебічного розвитку дитини як активного, самостійного та відповідального учасника суспільного життя. Він орієнтований на розвиток здібностей, що дозволяють учню бути успішним у навчанні, соціальних

взаємодіях та особистісному самовдосконаленні, формуючи компетентну, морально відповідальну та критично мислячу особистість [53, с. 248].

Основні принципи компетентнісного підходу до навчання у Новій українській школі ґрунтуються на сучасних психолого-педагогічних засадах і спрямовані на всебічний розвиток особистості учня.

Першим принципом є орієнтація на особистість учня, що передбачає врахування його індивідуальних особливостей, інтересів, мотивації та потреб у процесі навчання та забезпечує диференційований підхід і створює умови для самореалізації кожного здобувача освіти.

Другий принцип – активність і самостійність учнів у навчальній діяльності, який передбачає, що учні виступають активними суб'єктами навчання. Вони самостійно здобувають знання, розвивають критичне мислення та вміння застосовувати інформацію у практичних і життєвих ситуаціях.

Третій принцип – інтеграція знань та міждисциплінарність, що забезпечує формування цілісного наукового світогляду та розвиток умінь використовувати знання у комплексному контексті. Завдяки цьому учні бачать взаємозв'язки між різними навчальними дисциплінами та здатні застосовувати їх у реальних умовах.

Четвертий принцип – практична спрямованість навчання, що полягає у пріоритеті формування у школярів компетентностей, необхідних для розв'язання конкретних навчальних, соціальних та життєвих завдань. Тобто забезпечується перехід від механічного засвоєння знань до їх осмисленого використання.

П'ятий принцип – формування ключових компетентностей, включаючи когнітивні, комунікативні, соціальні, емоційні та цифрові навички, що забезпечують адаптацію здобувачів освіти до сучасних освітніх і соціальних умов.

Шостий принцип – гнучкість та диференціація навчання, що передбачає врахування різних рівнів підготовки учнів, їхніх здібностей та темпу засвоєння матеріалу шляхом використання адаптованих завдань і методів.

Останній принцип – ціннісна та соціальна спрямованість освіти, яка передбачає формування моральних, етичних та громадянських орієнтирів учнів,

розвиток соціальної відповідальності та усвідомлення ролі особистості у суспільстві [17, с. 106].

Відповідно, основними завданнями вчителя у процесі реалізації компетентнісного навчання є:

- створювати умови для активного навчання учнів, забезпечуючи застосування знань на практиці;
- розвивати ключові компетентності;
- спонукати учнів до самостійного мислення, пізнавальної активності та критичного аналізу інформації;
- формувати ціннісні орієнтації, громадянську відповідальність та етичну поведінку;
- інтегрувати знання в міждисциплінарному контексті, допомагаючи бачити взаємозв'язки між предметами;
- застосовувати різноманітні методи та прийоми навчання для розвитку інтересу до знань;
- організовувати колективну та групову діяльність учнів для розвитку співпраці та соціальної взаємодії;
- оцінювати та підтримувати прогрес учнів, надаючи зворотний зв'язок і допомагаючи долати труднощі;
- стимулювати учнів до самостійного пошуку інформації та формування навичок навчання впродовж життя;
- підтримувати позитивну мотивацію та заохочувати активну участь у навчальному процесі.

Таким чином, компетентнісний підхід у Новій українській школі передбачає орієнтацію на практичне застосування знань, інтеграцію навчального змісту, активну діяльність учня та особистісно зорієнтоване навчання. Його основною метою є підготовка учня до успішної самореалізації в сучасному суспільстві шляхом розвитку ключових компетентностей, що поєднують знання, уміння, навички й цінності. Завданнями компетентнісного підходу виступають: формування здатності критично мислити, приймати рішення та розв'язувати проблеми; розвиток умінь працювати в команді та комунікувати різними

мовами; виховання відповідальності, ініціативності, творчості й готовності до навчання впродовж життя.

1.3 Місце навчального предмету географія у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти

Шкільний курс географії відіграє важливу роль у формуванні глибокого розуміння учнями світу, навколишнього середовища та взаємозв'язків між людиною та природою. Мета та завдання цього курсу надають ключові вказівки для організації освітнього процесу на уроках географії та спрямовані на розвиток різних аспектів особистості учнів.

Шкільна географічна освіта є не тільки джерелом нових відомостей про Землю, а й основою для формування світогляду, виховання дбайливих господарів, любові до рідного краю, набуття умінь і навичок адаптації до навколишнього середовища, адекватної поведінки в ньому.

В оновленому ДСО наведено перелік ключових компетентностей, які слід сформувати у здобувача освіти: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; уміння навчатися впродовж життя; соціальні і громадянські компетентності; культурна компетентність; підприємливість і фінансова грамотність [16, с. 11].

Важливим завданням на уроках географії є формування в учнів усіх ключових компетентностей.

На уроках географії формування компетентності вільного володіння державною мовою та спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами здійснюється через усне та письмове пояснення матеріалу, створення географічних доповідей, рефератів та презентацій. Учні навчаються усно й письмово тлумачити географічні поняття, факти, явища, закони та теорії, описувати географічні об'єкти, процеси та явища, послуговуючись багатим

арсеналом мовних засобів – термінами та поняттями, а також аргументовано висловлювати власні думки й обговорювати проблеми географічного змісту як глобального, так і регіонального рівня. Виконання письмових завдань, складання звітів, доповідей про дослідницькі роботи та аналіз картографічних матеріалів розвиває навички структурованого мовлення.

Географія відкриває широкі можливості для розвитку міжкультурної комунікації та володіння іноземними мовами через вивчення географії світу, назв країн, регіонів, природних явищ і соціокультурних особливостей різних народів. Учні використовують іншомовні навчальні джерела для отримання географічної інформації, описують іноземними мовами об'єкти та процеси, аналізують і оцінюють роль природних явищ у сучасному світі, доречно застосовують географічні поняття та найуживаніші терміни в усних і письмових текстах, а також читають і тлумачать географічну термінологію іноземною мовою.

Географія сприяє розвитку математичної компетентності через роботу з картами, схемами, графіками, статистичними даними та масштабами. Учні застосовують математичні методи для розв'язання географічних проблем і задач, виконують обчислення, порівняння та аналіз числових даних, а також використовують математичні моделі природних і суспільних явищ та процесів. Робота з відстанями, величинами, показниками демографії та природних ресурсів дозволяє учням робити обґрунтовані висновки та розвивати логічне мислення й аналітичні навички, застосовуючи математичні знання у практичних ситуаціях [8, с. 113].

Компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій також набуваються здобувачами освіти у процесі вивчення географії. На уроках географії природничо-наукова компетентність формується через вивчення будови Землі, кліматичних явищ, рельєфу, водних ресурсів і біосфери. Учні навчаються пояснювати явища в живій і неживій природі, застосовуючи теоретичні знання та наукове мислення, а також самостійно чи в групі досліджувати природні процеси, аналізувати і визначати проблеми довкілля. Використання карт, схем, моделей та дослідницьких завдань сприяє розвитку

навичок спостереження, аналізу, прогнозування та роботи з експериментальними даними. Оцінка значення географії для сталого розвитку та розв'язання глобальних проблем допомагає учням усвідомлювати практичну значущість знань у природничих науках і технологіях.

Інноваційна компетентність розвивається через використання сучасних технологій, інтерактивних методів та проєктної діяльності. На уроках географії учні створюють цифрові карти, моделі природних процесів, презентації, досліджують сучасні методи геоінформаційного аналізу. Виконання креативних завдань та участь у проєктних роботах стимулює пошук нестандартних рішень та розвиток критичного мислення.

Екологічна компетентність формується через вивчення проблем навколишнього середовища, охорони природних ресурсів і сталого розвитку. На уроках географії учні аналізують причини та наслідки забруднення повітря, води та ґрунтів, а також вивчають методи збереження екологічної рівноваги. Дискусії, проєктна діяльність та дослідницькі роботи сприяють формуванню відповідального ставлення до природи та усвідомлення власного впливу на довкілля [9, с. 103].

Географія активно сприяє розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності через використання цифрових карт, геоінформаційних систем, статистичних даних та сучасних інформаційних технологій. Учні навчаються використовувати цифрові технології та пристрої для спостереження за довкіллям, явищами і процесами в суспільстві та живій природі, шукати, обробляти й зберігати інформацію географічного характеру, критично оцінюючи її. Вони створюють інформаційні продукти природничо-географічного та суспільно-географічного спрямування, аналізують великі масиви даних, будують графіки, карти та діаграми, а також роблять висновки на основі отриманої інформації. Така діяльність розвиває навички критичного мислення, інформаційну грамотність та вміння працювати з цифровими ресурсами.

Уроки географії стимулюють самостійну пізнавальну активність учнів та розвиток умінь навчатися впродовж життя, допомагаючи організувати й оцінювати власну навчально-пізнавальну діяльність. Учні самостійно чи в групі

планують і проводять спостереження або експерименти, аналізують джерела та критично оцінюють отримані дані, реалізують проекти, ставлять перед собою цілі й досягають їх, а також вибудовують власну траєкторію розвитку впродовж життя. Робота з проектами, проблемними завданнями та міжпредметними зв'язками сприяє формуванню здатності до безперервного саморозвитку та адаптації до нових освітніх умов [25, с. 20].

Соціальні та громадянські компетентності розвиваються через вивчення просторової організації суспільства, державних кордонів, економічних зв'язків та глобальних проблем людства. Учні формують уявлення про взаємозв'язок локальних і глобальних процесів, усвідомлюють власну роль у суспільстві та приймають відповідальні рішення. Водночас вони ефективно співпрацюють з іншими над реалізацією географічних проектів, розв'язують проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду, що сприяє формуванню соціальної відповідальності та громадянської активності.

Культурна компетентність формується через вивчення культурних, історичних та природних особливостей різних регіонів. Учні навчаються порівнювати традиції, способи господарювання, соціальні практики та природні умови різних країн, усвідомлюючи взаємозв'язок культури і природи. Вони фіксують унікальні об'єкти, явища та ландшафти Землі, оцінюють їхнє естетичне значення, використовують природні матеріали й засоби для втілення художніх ідей, а також пояснюють географічне підґрунтя відображення природи у творах мистецтва, що сприяє розвитку обізнаності та самовираження у сфері культури.

Компетентність у сфері підприємливості та фінансової грамотності формується через аналіз економічних ресурсів, природокористування та регіонального розвитку. Учні вчаться оцінювати ефективність використання ресурсів, прогнозувати економічні наслідки різних рішень, планувати проекти та моделювати управлінські процеси. Водночас вони генерують ідеї та ініціативи щодо проектної та винахідницької діяльності, ефективного використання природних ресурсів, прогнозують вплив географічних процесів на розвиток технологій та нових напрямів підприємництва, нівелюють ризики та

використовують можливості для створення цінностей для себе та інших у довкіллі [29, с. 84].

Крім формування ключових компетентностей, уроки географії сприяють розвитку наскрізних умінь, що є важливими для всебічного розвитку особистості та успішної адаптації в сучасному суспільстві. Зокрема, учні здобувають навички читання з розумінням, аналізуючи тексти, карти, схеми та наукові матеріали, що допомагає формувати здатність виділяти головне та структурувати інформацію. В процесі усних та письмових завдань розвивається вміння висловлювати власну думку, аргументовано обґрунтовувати позицію та презентувати результати досліджень.

Уроки географії стимулюють критичне та системне мислення, оскільки учні оцінюють взаємозв'язки природних і соціальних явищ, аналізують причинно-наслідкові зв'язки та роблять логічні висновки. Під час виконання проектних і проблемних завдань формується творчість та ініціативність, що проявляється у пошуку нестандартних рішень та самостійній організації навчальної діяльності.

Особлива увага приділяється розвитку емоційної компетентності, включаючи вміння конструктивно керувати емоціями під час дискусій, групової роботи або презентацій. Здобувачі освіти також набувають вміння оцінювати ризики та приймати рішення, аналізуючи можливі наслідки людської діяльності для природи та суспільства. Розв'язання практичних і проблемних завдань сприяє формуванню вміння розв'язувати проблеми та здатності співпрацювати з іншими людьми, що забезпечує ефективну командну роботу та комунікацію [35, с. 356].

Таким чином, уроки географії сприяють одночасному розвитку ключових компетентностей і наскрізних умінь, формуючи у здобувачів освіти цілісну, соціально адаптовану та відповідальну особистість, здатну ефективно орієнтуватися у складному світі та приймати обґрунтовані рішення.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

2.1 Методи, засоби та прийоми навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей

Сучасна система географічної освіти ґрунтується на положеннях компетентнісного підходу, що визначає зміщення акценту з передачі готових знань до розвитку здатності учнів застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Ефективність цього процесу забезпечується добором методів, засобів і прийомів навчання, які формують в здобувачів освіти здатність критично мислити, приймати обґрунтовані рішення, працювати з інформацією та взаємодіяти з іншими.

Ефективними у процесі вивчення географії є словесні методи, до яких відносяться розповідь, бесіда, дискусії, дебати, відповіді на запитання, обговорення ситуацій тощо. Вони сприяють розвитку мислення, мовленнєвих навичок та здатності висловлювати власну позицію, аргументувати свою точку зору та аналізувати інформацію. Словесні методи особливо ефективні на етапах пояснення нового матеріалу, узагальнення знань і формування понять, адже дозволяють учням активно залучатися до процесу пізнання та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [39, с. 45].

Наприклад, вчитель пояснює тему «Води світу» з прикладами річок, озер та водоспадів, використовуючи історичні та сучасні факти. В учнів формуються такі компетентності як спілкування державною мовою (розвиток уміння слухати, розуміти та інтерпретувати інформацію; формулювати запитання), компетентності в природничих науках (розуміння географічних процесів і явищ), критичне мислення та логічне аргументування (вчать встановлювати причинно-наслідкові зв'язки).

Наприклад, вчитель проводить бесіду на тему «Причини урбанізації у великих містах та їхні наслідки для довкілля». В учнів формуються такі компетентності як соціальні і громадянські (розвиток вміння вести конструктивний діалог, враховувати позиції інших), екологічна грамотність (оцінка впливу людської діяльності на природу), спілкування державною мовою (уміння висловлювати власні думки усно та аргументовано).

Або коли під час уроку географії учні беруть участь у дискусії на тему «Чи повинні країни обмежувати промисловість задля збереження природи?», то в них формуються такі компетентності як критичне мислення та уміння ухвалювати рішення (аналіз аргументів та формування власної позиції), соціальні і громадянські (робота в колективі, пошук компромісів), ініціативність і креативність (пропозиції альтернативних рішень).

Вчитель може запропонувати учням взяти участь у дебатах щодо доцільності будівництва гідроелектростанцій, відстоюючи протилежні позиції. В процесі дебатів в учнів формуються такі компетентності як спілкування державною мовою (чітке висловлення думок усно), критичне мислення та логічне аргументування (підбір доказів для підтримки власної позиції), соціальні компетентності (здатність працювати в команді, аргументовано протистояти контраргументам) тощо.

Не менш важливими у процесі компетентнісного підходу до вивчення географії є наочні методи, які передбачають використання карт, атласів, схем, діаграм, моделей, ілюстрацій, фотографій, відео та інших візуальних матеріалів. Вони допомагають учням краще сприймати просторову інформацію, відтворювати географічні процеси та явища, формують уміння порівнювати, аналізувати і робити висновки на основі наочних даних [37, с. 106].

Наприклад, вчитель демонструє карту кліматичних поясів світу та показує на прикладі країн, де спостерігаються пустелі, савани та тундра. В учнів формуються такі компетентності як компетентності в природничих науках і технологіях (розуміння географічних явищ і процесів, робота з просторовими даними), критичне мислення та логічне аргументування (вміння аналізувати

інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки), спілкування державною мовою (уміння описувати і пояснювати просторові явища).

Можна запропонувати учням таке завдання як порівняти населення у містах чи країнах. Під час виконання такого завдання у них формуються такі компетентності як математична грамотність (аналіз числових даних, робота з діаграмами), критичне мислення та здатність розв'язувати проблеми (порівняння, узагальнення, висновки), спілкування державною мовою (опис та аргументоване пояснення отриманих результатів).

Коли, наприклад, вчитель демонструє учням схему кругообігу води в природі, пояснюючи, як вода переходить із річок у атмосферу та назад у водойми, то в них формуються такі компетентності як компетентності в природничих науках і технологіях (розуміння природних процесів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків), критичне мислення та логічне аргументування (аналіз схеми та побудова власних висновків), спілкування державною мовою (уміння описувати процеси усно та письмово).

Можна дати учням завдання проаналізувати фотографії різних ландшафтів – гори, пустелі, річкові долини – і зробити висновки про вплив клімату на форму рельєфу. В процесі такого завдання у здобувачів освіти формуються такі компетентності як екологічна грамотність (оцінка взаємозв'язку природи та людини), компетентності в природничих науках і технологіях (спостереження та класифікація явищ), критичне мислення (аналіз та порівняння) тощо.

Ефективними у процесі реалізації компетентнісного підходу до навчання є методи проблемного навчання. До них можна віднести постановку проблемних питань, роботу з проблемними ситуаціями, дослідницькі завдання, проектну діяльність, моделювання тощо. Такі методи стимулюють активну пізнавальну діяльність учнів, спонукають їх самостійно шукати інформацію, аналізувати різні джерела та робити обґрунтовані висновки [44, с. 160].

Наприклад, вчитель ставить проблемне запитання «Чому на Землі існують різні природні комплекси і як вони взаємопов'язані?» Учні досліджують особливості земних оболонок, порівнюють їхні взаємозв'язки та роблять висновки. В учнів формуються такі компетентності як критичне мислення та

здатність розв'язувати проблеми (аналіз і порівняння природних комплексів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків), компетентності в природничих науках і технологіях (розуміння взаємодії компонентів географічної оболонки), спілкування державною мовою (уміння обґрунтовувати висновки усно та письмово).

Вчитель може запропонувати учням сьомого класу домашнє завдання попрацювати над кейсом «Вплив населення на природні умови материків і океанів». Учні мають за допомогою довідкової літератури, інтернет-джерел зібрати дані про чисельність населення, розподіл ресурсів, кліматичні умови та проаналізувати їхній вплив на довкілля. В учнів формуються такі компетентності як критичне мислення та логічне аргументування (оцінка взаємозв'язків між природою і діяльністю людей), соціальні і громадянські (робота в групі, обговорення наслідків), компетентності в природничих науках і технологіях (усвідомлення впливу суспільства на природні процеси).

Наприклад, учні виконують проблемне завдання «Просторова організація господарської діяльності в різних країнах світу». Вони аналізують розміщення промислових, аграрних та сервісних секторів, порівнюють із соціально-економічними та екологічними умовами. В учнів формуються такі компетентності як критичне мислення та логічне аргументування (аналіз взаємозв'язку господарської діяльності та природних умов), інформаційно-цифрова компетентність (робота з картами та даними), спілкування державною мовою (опис та аргументація висновків).

У процесі реалізації компетентнісного підходу до навчання доцільно використовувати проекти, дослідні, польові спостереження та дослідницькі завдання. Такі методи сприяють активному пізнанню, розвитку аналітичних здібностей та формуванню навичок самостійної роботи з інформацією [6, с. 9].

Наприклад, учні 6 класу виконують проект «Моє уявлення про Землю як природний комплекс», створюючи макети або малюнки різних земних оболонок і демонструючи їх взаємозв'язки. В учнів формуються такі компетентності як критичне мислення та здатність розв'язувати проблеми (аналіз компонентів природного комплексу), компетентності в природничих науках і технологіях

(усвідомлення взаємодії природних явищ), спілкування державною мовою (уміння описувати і пояснювати власні результати).

Або, наприклад, у 8 класі учні здійснюють дослідження «Природа та населення мого регіону», збираючи статистичні дані та порівнюючи їх із іншими областями України. В учнів формуються такі компетентності як соціальні і громадянські (колективна робота над дослідженням), критичне мислення та здатність розв'язувати проблеми (аналіз даних, формування висновків), компетентності в природничих науках і технологіях (усвідомлення взаємозв'язку природних і соціальних процесів).

Ефективними у процесі реалізації компетентнісного підходу можуть бути ігри – дидактичні, рольові, симуляційні тощо. Вони створюють умови для активного залучення учнів, стимулюють пізнавальну активність, формують уміння приймати рішення, співпрацювати у команді та аналізувати результати власної діяльності [41, с. 238].

Наприклад, вчитель проводить гру «З'єднай карту та факт». На столі розкладені контурні карти материків або країн та окремі картки з фактами: кліматичні особливості, річки, гори, основні міста чи види економічної діяльності. Учні по черзі або в групах повинні правильно поєднати карту з відповідними фактами.

В учнів формуються такі компетентності як компетентності в природничих науках і технологіях (вміння співставляти географічні об'єкти та їхні характеристики), критичне мислення (логічне зіставлення інформації), спілкування державною мовою (усне пояснення свого вибору), соціальні і громадянські (спільна робота в команді, обговорення варіантів).

Групова робота також є ефективною у процесі формування компетентностей у здобувачів освіти на уроках географії. Вона сприяє активній взаємодії між учнями, обміну ідеями, колективному обговоренню та прийняттю рішень, що стимулює розвиток соціальних навичок, критичного мислення та уміння аргументувати власну позицію [10, с. 99].

Наприклад, учні працюють у групах над завданням «Складання моделі Землі як природного комплексу», де кожна група відповідає за окрему оболонку

– атмосферу, літосферу, гідросферу чи біосферу. В учнів формуються такі компетентності як компетентності в природничих науках і технологіях (усвідомлення взаємозв'язку компонентів природи), критичне мислення та логічне аргументування (аналіз ролі кожної оболонки), спілкування державною мовою (колективне обговорення та презентація результатів), соціальні і громадянські (координація дій у групі, взаємодопомога).

Отже, у процесі навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей використовуються різноманітні методи, засоби та прийоми, до яких належать словесні методи (розповідь, бесіда, дискусії, дебати, відповіді на запитання, обговорення ситуацій), наочні методи (карти, атласи, схеми, діаграми, моделі, ілюстрації, фотографії, відео та інші візуальні матеріали), методи проблемного навчання (постановка проблемних питань, робота з проблемними ситуаціями, дослідницькі завдання, проектна діяльність, моделювання), проєкти та досліди (створення макетів, малюнків, моделей, виконання практичних експериментів), польові спостереження та дослідницькі завдання, ігри (дидактичні, рольові, симуляційні, інтерактивні завдання), групова робота (колективне обговорення, створення моделей, спільне виконання завдань тощо). Комплексне використання зазначених методів, засобів і прийомів забезпечує ефективну реалізацію компетентнісного підходу на уроках географії, формує у здобувачів освіти практичні уміння та ключові компетентності, необхідні для самостійного пізнання та життєвої діяльності.

2.2 Роль цифрових інструментів та інтерактивних технологій у забезпеченні компетентнісного навчання географії

Навчання географії неможливо уявити без застосування цифрових інструментів та інтерактивних технологій, які значно підвищують ефективність компетентнісного підходу. Використання таких технологій дозволяє створювати умови для активного, самостійного та дослідницького пізнання, стимулює критичне мислення, розвиток інформаційно-цифрових навичок, спілкування та співпрацю в колективі. Цифрові інструменти забезпечують інтеграцію

мультимедійного контенту, візуалізацію складних процесів і явищ, а також моделювання природних і соціально-економічних ситуацій, що дозволяє учням краще усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки у природі та суспільстві.

Цифрові інструменти у навчанні географії – це спеціалізовані програмні засоби, які забезпечують збір, обробку, аналіз, візуалізацію й представлення географічної інформації у цифровій формі. До них належать електронні карти, атласи, онлайн-платформи для вивчення географії, мультимедійні презентації, віртуальні тури, екскурсії, інтерактивні тести, освітні додатки, онлайн-платформи та ресурси, що працюють із просторовими даними. Такі інструменти допомагають учням встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між природними та соціально-економічними процесами, моделювати ситуації та прогнозувати можливі зміни. Завдяки їх застосуванню школярі здобувають досвід дослідницької діяльності, вчатьса самостійно працювати з інформаційними ресурсами, співставляти дані та робити обґрунтовані висновки [7, с. 50].

Однією із найбільш ефективних та цікавих інноваційних технологій, що використовуються педагогами на сучасних уроках географії виступають комп'ютерні ігри. Сучасними комп'ютерними іграми можуть бути:

– географічні віртуальні тури, де учні можуть вивчати географічні об'єкти, такі як географічні рельєфи, пам'ятки архітектури чи природні ландшафти, завдяки віртуальним турам. Ці ігри дозволяють учням досліджувати різні місця світу за допомогою комп'ютерних програм або онлайн-платформ;

– географічні онлайн-головоломки та квізи, які використовуються для закріплення географічних знань. Учні можуть вирішувати завдання, щоб перевірити свої знання або відпрацювати новий матеріал;

– онлайн-ігри. Деякі комп'ютерні ігри можуть симулювати різні географічні процеси, такі як зміни клімату, рух тектонічних плит, формування водних систем тощо. Це дозволяє учням краще розуміти природні та географічні явища. Існують комп'ютерні ігри, які допомагають учням вивчати географічне розташування країн та їхні столиці. Ці ігри можуть включати географічні вікторини, карти для запам'ятовування тощо. Деякі комп'ютерні ігри можуть

містити елементи стратегії, де учні відтворюють роль керівників держав або міст, приймаючи рішення щодо економічного розвитку, розміщення інфраструктури та розвитку населених пунктів.

Зазначені ігри сприяють розвитку широкого спектра ключових і предметних компетентностей. Вони розвивають інформаційно-цифрову компетентність, оскільки учні вчаться працювати з онлайн-платформами, застосунками та віртуальними турами, здобувають навички пошуку, обробки та критичного аналізу цифрової інформації. Водночас формується компетентність у природничих науках і технологіях, адже завдяки симуляціям природних процесів, таких як зміни клімату чи рух тектонічних плит, школярі краще розуміють закономірності функціонування географічної оболонки. Ігри також сприяють розвитку критичного мислення та уміння розв'язувати проблеми, оскільки у процесі виконання головоломок чи стратегічних завдань учні аналізують інформацію, приймають рішення та прогнозують наслідки своїх дій [15, с. 24].

Виконання інтерактивних онлайн-квізів і вікторин сприяє розвитку навичок спілкування державною та іноземними мовами, оскільки учні опановують уміння читати, розуміти та пояснювати географічну інформацію. Стратегічні ігри з моделюванням розвитку територій розвивають екологічну грамотність і усвідомлення значення збалансованого природокористування.

Ефективними у процесі реалізації компетентнісного навчання географії є мобільні додатки, тренажери, які дозволяють у невимушеній обстановці засвоювати матеріал з географії. Прикладами таких додатків є:

– «Barefoot World Atlas» (за допомогою цього додатку можна покрутити віртуальний глобус і натиснути на позначки країн, визначних пам'яток і тварин, дізнаючись про них цікаві факти);

– «Where is that?» (інтерактивний атлас в ігровій формі дозволяє перевірити рівень знань учнів про назви міст, гір та навіть відомих будівель світу, додаток працює так, що він пропонує за назвою знайти місце на карті);

– «World Map Quiz» (мобільний застосунок, який у цікавий спосіб дозволить школярам освоїти географічну номенклатуру до найменших деталей) та інші.

Завдяки інтерактивності учні не лише закріплюють знання з географії, а й розвивають уміння працювати з цифровими інструментами, критично мислити та самостійно здобувати інформацію.

Інноваційними технологіями, які реалізують компетентнісний підхід до навчання є онлайн-платформи з інтерактивними вправами та завданнями, зокрема «Wordwall», «LearningApps», «Kahoot», «Quizlet» та інші. Наприклад, за допомогою «Kahoot» вчителі можуть створювати цікаві вікторини з питань географії, де учні змагатимуться між собою, сприяючи тим самим зацікавленості та залученню до вивчення матеріалу. За допомогою «Quizlet» учні можуть створювати власні набори карток з термінами, поняттями та питаннями, які допоможуть їм у повторенні матеріалу та підготовці до тестів або їх можуть підготувати вчителі [18, с. 72]. Наприклад:

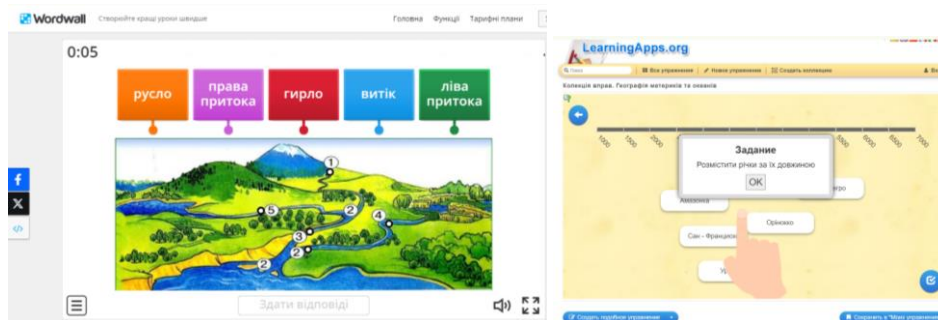

Рис. 2.1 Приклади ігор на платформах Wordwall та LearningApps

Такі платформи не лише урізноманітнюють процес навчання, але й сприяють розвитку самостійності, відповідальності та вмінь працювати з інформацією. Завдяки гнучким можливостям використання ресурсів «Wordwall» чи «LearningApps» учні мають змогу тренуватися у вирішенні завдань різних типів – від простих тестів до складних логічних вправ, що підвищує рівень мотивації, допомагає швидше закріплювати знання та формувати критичне мислення. Крім того, інтерактивні технології забезпечують оперативний зворотний зв'язок, що дозволяє вчителю своєчасно коригувати навчальний процес, а учням – бачити власні успіхи та прогалини у знаннях.

У результаті використання таких інструментів навчальний процес стає більш динамічним і змістовним, що сприяє глибшому розумінню географічного матеріалу та формуванню цілісних предметних і ключових компетентностей учнів.

Інтерактивні технології навчання також є ефективними у процесі реалізації компетентнісного навчання географії, оскільки вони забезпечують активну участь учнів у процесі пізнання, стимулюють критичне мислення, розвиток комунікативних та соціальних навичок, а також сприяють формуванню умінь аналізувати, порівнювати та робити висновки на основі отриманої інформації.

Інтерактивні технології є методами спілкування, побудованими на діалозі, які виникли на основі принципів проблемного навчання, яке не ставить своєю метою просто передачу готової інформації від учителя до учня і пасивне її засвоєння, а намагаються досягти отримання учнями нових знань та навичок шляхом вирішення теоретичних та практичних завдань у процесі взаємодії та комунікації [20, с. 124].

Науковці Н. Маслова, В. Мирза-Сіденко вказують на важливості інтерактивних технологій та зазначають, що вони дають змогу учням:

- покращувати процес засвоєння нового матеріалу на уроках та стимулювати пізнавальну активність учнів;
- розвивати навички критичного мислення;
- формують вміння учнів висловлювати власну думку, аргументувати та дискутувати на різні питання;
- моделювати життєві ситуації та розширювати власний досвід;
- формують вміння слухати співбесідника, поважати думки інших людей;
- мотивують учнів до діалогу, співпраці;
- сприяють тісній співпраці учнів в класі, уникненню конфліктів та знаходженню компромісів;
- розвивають навички знаходити раціональні способи розв'язання проблеми та поставлених завдань;
- стимулюють учнів до саморозвитку та самоосвіти [24, с. 134].

Залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів, інтерактивні технології поділяються на:

1. Інтерактивні технології кооперативного навчання: робота в парах («один проти одного», «один-вдвох-всі разом», «думати, працювати в парі, обмінятися думками»); ротаційні (змінювані) трійки; «два-чотири-всі разом»; карусель; робота в малих групах («діалог», «синтез думок», «спільний проект», «коло ідей», акваріум);

2. Інтерактивні технології колективно-групового навчання: обговорення проблеми в загальному колі; «мікрофон»; «незакінчені речення»; «мозковий штурм»; «навчаючи–учусь» (або «кожен учить кожного», або «Брунівський рух»); «ажурна пилка» («Мозаїка», «Джиг-соу»); аналіз ситуації; вирішення проблем; «дерево рішень».

3. Технології ситуативного моделювання: симуляції або імітаційні ігри; спрощене судове слухання; громадські слухання; розігрування ситуацій за ролями («Програвання сюжетів», «Драматизація», «інсценізація») тощо.

4. Технології опрацювання дискусійних питань: метод ПРЕС (РРІЕЗ, МППО); «займи позицію»; «зміни позицію»; «неперервна шкала думок» («Континуум», «Нескінченний ланцюжок»); дискусія; дискусія в стилі телевізійного ток-шоу; оцінювальна дискусія; дебати тощо.

Вбачаємо за необхідне навести приклади завдань із використанням інтерактивних технологій у забезпеченні компетентнісного навчання географії.

Інтерактивна технологія «Мозковий штурм»

Учні отримують завдання: «Які чинники впливають на клімат у різних куточках світу?» Вони по черзі висловлюють ідеї, записують їх на дошці. Після завершення обговорення групи аналізують отриманий список і роблять висновки про взаємозв'язок кліматичних явищ та географічного положення.

Технологія «Дебати»

Учні діляться на дві команди та обговорюють тему: «Чи повинна людська діяльність впливати на охорону природних зон?» Одна команда аргументує «за», інша – «проти». В процесі дебатів учні розвивають критичне мислення, уміння

логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати в команді та вести конструктивний діалог.

Метод «Джиг-соу»

Вчитель: Учні, зараз пропоную вам роботу цікаву роботу в групах. Розподіліться на 3 команди. Кожній команді буде надано окреме завдання.

I група: визначити положення материка на карті світу, його крайні точки та протяжність;

II група: визначити океани та моря, води яких омивають материк, а також кліматичні пояси, в яких він розташований;

III група: визначити положення материка щодо інших материків та його берегову лінію. На це завдання вам відводиться 5 хвилин.

Потім представник від кожної команди звітує про виконану роботу

Інтерактивна вправа «Закінчи фразу»

Австралію посередині перетинає ...

Австралія цілком знаходиться в ...

З півночі материк омиває ...

Східною крайньою точкою вважається ...

Найбільша затока – ...

Острів Тасманію від Австралії відокремлює ...

Австралію омиває із заходу ... океан, а зі сходу – ... океан.

Інтерактивні технології навчання є ефективними у процесі компетентнісного навчання географії, оскільки вони забезпечують активну участь учнів у пізнавальній діяльності, стимулюють розвиток критичного мислення, формують комунікативні та соціальні навички, а також сприяють розвитку умінь аналізувати, порівнювати та робити висновки на основі отриманої інформації [23, с. 34].

Зокрема, вони дозволяють учням покращувати засвоєння нового матеріалу, висловлювати власну думку, аргументувати позиції, дискутувати, моделювати життєві та соціальні ситуації, слухати інших, співпрацювати, уникати конфліктів, знаходити компроміси, шукати раціональні способи розв'язання завдань, мотивують до саморозвитку та самоосвіти. Використання

технологій кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання та опрацювання дискусійних питань сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей, розвитку критичного та логічного мислення, вмінь працювати у команді, вести конструктивний діалог та приймати обґрунтовані рішення на основі аналізу інформації.

Отже, аналіз зазначеного дозволяє стверджувати, що цифрові інструменти та інтерактивні технології є ефективними у процесі реалізації компетентнісного навчання географії. Вони стимулюють активну пізнавальну діяльність, розвиток критичного мислення та комунікативних навичок, а також сприяють формуванню цілісних предметних і ключових компетентностей здобувачів освіти.

2.3 Інтеграція міжпредметних зв'язків у навчанні географії як засіб формування ключових компетентностей

В умовах Нової української школи інтеграція міжпредметних зв'язків розглядається як один із провідних напрямів реалізації компетентнісного підходу. Вона забезпечує цілісне сприйняття світу учнями, допомагає встановити взаємозв'язок між знаннями з різних предметів та практично застосовувати їх у житті. Географія як навчальна дисципліна має особливий потенціал для інтеграції, адже її зміст тісно переплітається з історією, біологією, математикою, економікою, інформатикою та багатьма іншими галузями знань. Такий підхід дозволяє формувати у здобувачів освіти ключові компетентності, серед яких: уміння вчитися впродовж життя, комунікативні та соціальні навички, підприємливість, екологічна та інформаційна грамотність тощо.

І. Богатирьова зазначає, що інтегрований підхід до навчання базується на комплексному підході, де межі між предметами стираються, а навчальний процес стає частиною загальної картини світу. Вчителі спонукають учнів шукати зв'язки між різними дисциплінами, використовуючи набуті знання та навички у різних сферах, що допомагає їм розвивати критичне мислення, краще розуміти та використовувати загальні поняття, проявляти толерантність до

різних цінностей та точок зору, приймати рішення, оцінювати інформацію та виконувати нові завдання [2, с. 367].

Основними характеристиками інтегрованого підходу є:

- міждисциплінарність: поєднання знань з різних предметів;
- цілісність: формування цілісного уявлення про світ та його закономірності;
- проблемність: вивчення проблем, які охоплюють різні предмети;
- діяльність: активне залучення учнів до освітнього процесу;
- практична спрямованість: застосування знань та навичок на практиці;
- гуманізація: орієнтація на особистість учня, його потреби та інтерес [30, с. 107].

Як вже зазначалося вище, географія має гарний потенціал інтегруватися з різними предметами. Вбачаємо за необхідне описати особливості цієї інтеграції, яка позитивно впливає на ефективність компетентнісного підходу до вивчення географії.

Інтеграція географії з історією сприяє розвитку в учнів розуміння просторово-часових процесів, що формують сучасний світ. Під час вивчення тем, пов'язаних із розселенням людей, розвитком цивілізацій чи економічною спеціалізацією країн, учні звертаються до історичних фактів і подій, що допомагає не лише засвоїти географічні знання, а й зрозуміти логіку суспільного розвитку. Знання історії дозволяє розширити контекст вивчення географічних явищ, наприклад, пояснити формування державних кордонів, розвиток міст чи глобальні міграційні процеси. У результаті формується здатність учнів мислити системно та критично оцінювати сучасні соціально-економічні події [31, с. 40].

Прикладом вправи такої інтеграції може бути:

«Торгові шляхи та їх вплив»

– Визначте основні торгові шляхи, що виникли після великих географічних відкриттів.

Проаналізуйте, як ці шляхи вплинули на економічний розвиток різних регіонів світу.

Створіть інтерактивну карту, що відображає ці торгові шляхи та їхній вплив на сучасну економіку.

Метою цього завдання є розвинути вміння аналізувати історичні процеси та їхній вплив на сучасну економіку та географію.

Така інтеграція розвиває у здобувачів освіти кілька ключових компетентностей. По-перше, вона формує аналітичне мислення, адже учні вчаться визначати причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та економічними процесами. По-друге, розвивається просторово-часове мислення, оскільки робота з інтерактивною картою допомагає візуалізувати, як історичні торгові шляхи формували економічні та культурні зв'язки між регіонами. По-третє, така вправа сприяє розвитку критичного мислення та уміння робити висновки, оскільки учні порівнюють дані минулого і сучасності, оцінюючи їхній вплив на економічний розвиток.

Тісний зв'язок простежується і між географією та біологією. Вивчення кліматичних зон, ґрунтів, природних ресурсів неможливе без урахування закономірностей функціонування живих організмів. Уроки географії збагачуються прикладами з біології, коли йдеться про адаптацію видів до умов середовища, вплив екологічних факторів чи збереження біорізноманіття. Такі інтегровані знання формують екологічну компетентність учнів, виховують відповідальне ставлення до природи, розуміння глобальних екологічних проблем [40, с. 60]. Тобто, міжпредметні зв'язки допомагають учням усвідомлювати взаємозалежність природних і соціальних систем.

Прикладом вправи може бути «Клімат і живий світ».

Інтерактивна вправа «Клімат і живий світ»

Учням пропонується зображення пустелі та тропічного лісу.

- Опишіть клімат кожної природної зони.
- Назвіть рослини й тварини, які там мешкають.
- Поясніть, як умови середовища впливають на їхню зовнішність і спосіб життя.
- Порівняйте, у якій зоні виживати легше людині та чому.

Вправа є інтегрованою, оскільки поєднує знання з географії та біології, розвиває екологічну компетентність, уміння аналізувати й порівнювати явища та формує в здобувачів освіти екологічно свідоме ставлення до природи.

Не менш значущою є інтеграція географії з математикою. Під час уроків учні працюють з картами, діаграмами, статистичними даними, що вимагає застосування навичок обчислення, аналізу та інтерпретації числової інформації. Географія розвиває вміння користуватися математичним апаратом для вирішення практичних завдань, наприклад, розрахунку густоти населення, середньої температури, визначення відстаней тощо. Усе це формує інформаційно-аналітичну компетентність, що є надзвичайно важливою у сучасному світі. Інтеграція з математикою також підсилює розвиток логічного мислення та здатності працювати з великими масивами даних [43, с. 79].

Прикладом завдань може бути:

Вправа «Обчисли масштаб»

Завдання передбачає роботу з картою, на якій учням пропонується виміряти відстань між двома населеними пунктами та, використовуючи зазначений масштаб, обчислити реальну відстань.

Таке завдання поєднує математичні знання з географічними вміннями та дозволяє учням відчувати практичну цінність здобутих навичок.

Також можна застосовувати вправу «Порівняй показники», де учні отримують таблицю зі статистичними даними, наприклад, кількістю опадів у різних містах, і мають визначити, у якому регіоні спостерігається найбільша чи найменша кількість опадів. Таке завдання сприяє розвитку аналітичного мислення та навичок порівняльного аналізу.

Ще одним прикладом може бути вправа «Побудуй діаграму», де учням надаються статистичні дані щодо кліматичних показників, чисельності населення або використання природних ресурсів. Завдання полягає у побудові стовпчастої, кругової чи лінійної діаграми з подальшим аналізом отриманих результатів. Таке завдання є інтегрованим та формує не лише вміння працювати з числами, а й здатність робити висновки на основі узагальненої інформації.

Важливим напрямом є поєднання географії з економікою та підприємництвом. У процесі навчання здобувачі освіти аналізують розподіл ресурсів, економічні особливості країн, тенденції глобалізації, що дозволяє формувати підприємницьку компетентність, уміння планувати діяльність і прогнозувати наслідки прийнятих рішень. Учні вчаться працювати з економічними показниками, оцінювати ефективність використання природних і трудових ресурсів. Така інтеграція сприяє розвитку фінансової грамотності й практичного мислення, що є необхідними для життєвої успішності [47, с. 22].

Завдання «Економічна карта ресурсів»

Учням пропонується карта світу або окремого регіону з позначенням природних ресурсів (нафта, вугілля, ліс, вода тощо).

- Визначте, які країни багаті на ті чи інші ресурси.
- Проаналізуйте, як наявність ресурсів впливає на економічний розвиток країни.
- Складіть таблицю, порівнюючи обсяг видобутку ресурсів і рівень життя населення.
- Обговоріть, які стратегії використання ресурсів є більш ефективними та екологічними.

Вправа інтегрована: поєднує географію та економіку, формує аналітичне мислення, вміння працювати з даними й оцінювати економічні процеси.

Вагомим є поєднання географії з інформатикою, адже сучасна наука ґрунтується на цифрових технологіях. Використання геоінформаційних систем, електронних карт, інтерактивних платформ забезпечує розвиток інформаційно-цифрової компетентності здобувачів освіти. Вони набувають умінь працювати з сучасними технологіями, аналізувати та візуалізувати дані, що сприяє формуванню здатності критично сприймати інформацію, добирати надійні джерела, оцінювати їх достовірність. Тобто, інтеграція географії з інформатикою готує учнів до викликів інформаційного суспільства [48, с. 154].

Вправа «Цифрова мапа ресурсів»

Учням пропонується використати онлайн-карти для відображення природних ресурсів у конкретному регіоні.

– Позначте на карті розташування основних ресурсів (вода, ліси, корисні копалини).

– Додайте інформацію про обсяги видобутку та економічне значення цих ресурсів.

– Проаналізуйте, які фактори впливають на їх розподіл.

– Створену карту представте класу у вигляді інтерактивного проєкту.

Така інтеграція формує у здобувачів освіти інформаційно-цифрову компетентність, аналітичне та просторове мислення. Учні вчаться працювати з онлайн-картами, оцінювати розподіл і значення ресурсів, робити висновки та критично оцінювати інформацію. Крім того, розвиваються комунікативні та презентаційні навички через представлення результатів у вигляді інтерактивного проєкту.

Інтеграція географії з українською мовою має важливе значення для розвитку мовної та комунікативної компетентності учнів. Під час вивчення географічних тем школярі виконують завдання з опису природних явищ, характеристик країн чи регіонів, складають повідомлення, реферати, презентації, що сприяє збагаченню словникового запасу, розвитку грамотності та вмінню логічно викладати власні думки. Використання географічних текстів у роботі з мовою допомагає формувати навички аналізу, виділення головного та узагальнення інформації. Водночас, мовний компонент дозволяє глибше осмислити географічні явища через влучні вислови, прислів'я чи художні образи. Такий підхід стимулює учнів до кращого розуміння текстів, підвищує рівень критичного читання та розвиває здатність до самовираження. У результаті формується не лише предметна, а й загальнокультурна компетентність, необхідна для успішної соціалізації [49, с. 88].

Прикладом завдання такої інтеграції можуть бути:

Завдання «Географічний опис»

Учням пропонується описати природний об'єкт (наприклад: Карпати, Дніпро, степ).

Запитання: Який вигляд має цей об'єкт? Які його головні ознаки? Які почуття він викликає? Чим особливий?

Таке завдання розвиває навички описового мовлення, збагачує словниковий запас та закріплює знання з географії.

Міжпредметна інтеграція географії з фізикою та хімією допомагає пояснити природні явища на науковій основі. Наприклад, вивчення клімату неможливе без знання законів термодинаміки, атмосферного тиску чи вологості. Аналіз ґрунтів, води, корисних копалин базується на хімічних знаннях. Завдяки цьому учні не лише краще засвоюють навчальний матеріал, але й розвивають природничо-наукову компетентність, вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що сприяє підготовці до подальшого навчання та наукової діяльності.

«Вивчення властивостей води та вплив на клімат»

Учням пропонується проаналізувати фізичні та хімічні властивості води в різних природних умовах.

– Визначте, як температура, тиск та вологість впливають на випаровування та опади в регіоні.

– Дослідіть хімічний склад води в річках і озерах і поясніть його вплив на екосистеми та ґрунти.

– Побудуйте графіки залежності кліматичних показників від фізико-хімічних характеристик води.

Така інтеграція формує природничо-наукову компетентність, аналітичне та критичне мислення, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між природними явищами та їх фізико-хімічними основами. Крім того, учні розвивають навички роботи з даними, графіками та експериментальними дослідженнями, що готує їх до подальшого навчання та наукової діяльності.

Дослідницька вправа «Енергія природи»

Здобувачам освіти пропонується інформація про сонячну, вітрову та гідроенергію. Визначте, у яких країнах найактивніше використовують ці джерела енергії. Обчисліть, яке місце Україна посідає серед держав за виробництвом відновлюваної енергії. Порівняйте переваги та недоліки різних видів енергії. Обговоріть, як використання відновлюваних ресурсів впливає на екологію.

Вправа інтегрована, оскільки об'єднує географію з фізикою, математикою та екологією. Така інтеграція формує у здобувачів енергетичну та екологічну грамотність, аналітичне та критичне мислення, вміння обробляти числові дані та порівнювати показники різних джерел енергії. Учні вчаться оцінювати вплив енергетичних ресурсів на довкілля, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки, що сприяє розвитку природничо-наукової компетентності та підготовці до практичної діяльності.

Таким чином, аналіз зазначеного дозволяє стверджувати, що інтеграція міжпредметних зв'язків у навчанні географії сприяє всебічному розвитку учнів та формуванню ключових компетентностей, необхідних для сучасного життя. Вона дозволяє поєднувати знання з різних предметів, розвиває аналітичне, критичне та просторове мислення, інформаційно-цифрову, природничо-наукову та екологічну компетентність. Учні вчаться робити висновки, порівнювати дані, оцінювати інформацію та застосовувати набуті знання на практиці. Інтегрований підхід робить освітній процес більш змістовним і діяльнісно спрямованим, забезпечуючи цілісне розуміння учнями світу як системи взаємопов'язаних природних, соціальних та економічних явищ і процесів.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИКЛАДАННІ ГЕОГРАФІЇ В НУШ

3.1 Аналіз освітніх програм та підручників з географії з позицій компетентнісного підходу

Про важливість та необхідність компетентнісного підходу у процесі вивчення географії зазначено в освітніх програмах. Зокрема в навчальній програмі для 6-9 класів вказано про компетентнісний потенціал предмету географія, виокремлено основні компетентності та змістові лінії, які мають формуватися у здобувачів освіти:

– спілкування державною (і у разі відмінності) мовами: усно й письмово тлумачити географічні поняття, факти, явища, закони, теорії; описувати (усно чи письмово) географічні об'єкти, процеси, явища, послуговуючись багатим арсеналом мовних засобів – термінами, поняттями тощо; обговорювати проблеми географічного змісту глобального та регіонального рівня. Навчальними ресурсами є навчальні, науково-популярні, художні тексти про природу, дослідницькі проекти в галузі географії, усні / письмові презентації їх результатів;

– спілкування іноземними мовами: використовувати іншомовні навчальні джерела для отримання інформації географічного змісту; описувати іноземними мовами, аналізувати та оцінювати роль природних явищ у сучасному світі, доречно використовувати географічні поняття та найуживаніші терміни в усних чи письмових текстах, читати та тлумачити географічну термінологію іноземною мовою. Навчальними ресурсами є довідкова література, онлайніві перекладачі, іншомовні сайти, статті з іншомовної вікіпедії, іноземні підручники і посібники;

– математична: застосовувати математичні методи для розв'язання географічних проблем і задач, розуміти і використовувати математичні моделі природних та суспільних явищ і процесів. Навчальними ресурсами є завдання на

виконання обчислень, аналіз та обробка статистичної інформації, поданої в різних формах (картографічній, табличній, графічній);

– основні компетентності у природничих науках і технологіях: пояснювати явища в живій природі, використовуючи наукове мислення; самотійно чи в групі досліджувати живу природу, аналізувати і визначати проблеми довкілля; оцінювати значення географії для сталого розвитку та розв’язання глобальних проблем. Навчальними ресурсами є: географічні задачі, ситуативні вправи щодо розв’язання проблем стану довкілля, біорізноманіття, ощадного використання природних ресурсів тощо;

– інформаційно-цифрова компетентність: використовувати сучасні цифрові технології і пристрої для спостереження за довкіллям, явищами і процесами в суспільстві і живій природі; створювати інформаційні продукти (мультимедійна презентація, блог тощо) природничо-географічного та суспільно-географічного спрямування; шукати, обробляти і зберігати інформацію географічного характеру, критично оцінюючи її. Навчальними ресурсами є електронні картографічні джерела, електронні посібники, збірники задач, тести тощо;

– уміння вчитися впродовж життя: організувати й оцінювати свою навчально-пізнавальну діяльність, зокрема самотійно чи в групі планувати і проводити спостереження або експерименти, реалізовувати проекти, ставити перед собою цілі і досягати їх, вибудовувати власну траєкторію розвитку впродовж життя. Навчальними ресурсами є довідкова система програмних засобів;

– ініціативність і підприємливість: генерувати ідеї й ініціативи щодо проектної та винахідницької діяльності, ефективного використання природних ресурсів; прогнозувати вплив географічних процесів і закономірностей на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва; нівелювати ризики і використовувати можливості для створення цінностей для себе та інших у довкіллі; керувати групою (надихати, переконувати й залучати до діяльності, зокрема природоохоронної чи наукової). Навчальними ресурсами є сайти

підприємств, установ, організацій, екскурсії на сучасні підприємства, зустрічі з успішними представниками бізнесу;

– соціальна та громадянська компетентності: ефективно співпрацювати з іншими над реалізацією географічних проектів, розв’язувати проблеми довкілля, залучаючи місцеву громаду. Навчальними ресурсами є географічні задачі, інтернет-ресурси, посібники;

– обізнаність та самовираження у сфері культури: фіксувати унікальні об’єкти, явища та ландшафти Землі, їх естетичне значення, використовувати природні матеріали і засоби для втілення художніх ідей, пояснювати географічне підґрунтя відображення природи у творах мистецтва. Навчальними ресурсами є літературні, музичні та образотворчі твори.

– екологічна грамотність і здорове життя: працювати в команді під час реалізації географічних проектів, застосовувати набутий досвід задля збереження власного здоров’я та здоров’я інших, оцінювати значення географічної науки для забезпечення добробуту людства. Навчальними ресурсами є кооперативне навчання, партнерські технології, проекти тощо [27, с. 5].

У програмі знайшли відображення наскрізні для шкільної географії змістові лінії, зазначені в ДСО та наскрізні теми, передбачені Концепцією Нової української школи.

Мета вивчення географії у 6 класі («Загальна географія») полягає у формуванні загальної географічної культури учнів та ознайомленні з основними аспектами цієї науки. В учнів формують такі наскрізні лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток» (усвідомлення впливу діяльності людини на природу, участь у природоохоронних заходах, безпечна поведінка в умовах природних явищ), «Громадянська відповідальність» (виховання бережливого ставлення як громадянина до природи, співпраця в дослідженнях і проектах, активна екологічна діяльність), «Здоров’я і безпека» (знання про лікарські та отруйні рослини, безпечна поведінка під час екскурсій, врахування впливу природних чинників на здоров’я), «Підприємливість і фінансова грамотність» (уміння

представляти результати роботи, ухвалювати рішення, долучатися до екологічних ініціатив у громаді) [27, с. 10].

Метою вивчення географії у 7 класі («Материки та океани») є формування географічних знань про природу материків та океанів, їхню цілісність і диференціацію, а також про населення та його життєдіяльність у різних природних умовах. У 7 класі наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» передбачає розуміння взаємозв'язків у природі, впливу діяльності людини на планетарні комплекси, екологічну етику та правила безпечної поведінки. «Громадянська відповідальність» спрямована на формування критичного мислення, вміння працювати в групі, аналізувати світові процеси та толерантно ставитися до культурних традицій різних народів. «Здоров'я і безпека» акцентує на значенні санітарно-гігієнічних умов, профілактичних заходів у подорожах і знаннях про небезпечні явища природи. «Підприємливість та фінансова грамотність» розвиває навички командної роботи, розв'язання елементарних екологічних проблем і ініціативність у проєктній діяльності.

Метою вивчення географії у 8 класі («Україна у світі: природа, населення») є формування науково-географічної картини України як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення. У 8 класі наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» орієнтує на усвідомлення впливу діяльності людини на природу України, дотримання правил поведінки в довкіллі та знання Червоної й Зеленої книг. «Громадянська відповідальність» сприяє вихованню поваги до національної історії та культури, розвитку аргументованої позиції та співпраці у групових проєктах. «Здоров'я і безпека» формує усвідомлення цінності здоров'я, відповідальність за власне життя, безпечну поведінку у звичайних та екстремальних умовах. «Підприємливість і фінансова грамотність» розвиває вміння використовувати ресурси, планувати діяльність, оцінювати ризики й ухвалювати рішення [27, с. 11].

Метою вивчення географії у 9 класі («Україна і світове господарство») є формування в учнів знань про тенденції розвитку національного та світового господарства та визначення місця України в сучасному світі. Наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» формує цілісне бачення взаємодії

природи, суспільства й виробництва, здатність прогнозувати наслідки впливу людини та визначати правила поведінки в умовах техногенного забруднення. «Громадянська відповідальність» спрямована на розвиток уміння ухвалювати рішення, брати участь у громадській діяльності, раціонально споживати ресурси та усвідомлювати глобальну взаємозалежність. «Здоров'я і безпека» орієнтує на знання щодо безпечності товарів і послуг, оцінювання впливу біотехнологій на життя та довкілля. «Підприємливість і фінансова грамотність» формує здатність генерувати ідеї, прогнозувати вплив географії на розвиток підприємництва, планувати власну діяльність і діяльність колективу.

Мета вивчення географії у 10 класі («Географія: регіони та країни») полягає у формуванні в учнів знань про особливості населення та просторової організації господарської діяльності у регіонах світу та окремих країнах, а також у розвитку умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних та екологічних процесах. В 10 класі наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» спрямована на усвідомлення глобальних екологічних проблем, впливу господарської діяльності на довкілля та пошук шляхів раціонального використання ресурсів. «Громадянська відповідальність» формує вміння аналізувати суспільно-політичні процеси в різних регіонах світу, співвідносити їх із національними інтересами та брати участь у громадських ініціативах. «Здоров'я і безпека» зосереджується на розумінні впливу економічних, екологічних і соціальних чинників на умови життя людей у світі, а також на знаннях правил безпечної поведінки в різних країнах і регіонах. «Підприємливість і фінансова грамотність» розвиває здатність оцінювати економічний потенціал країн, аналізувати ринки праці та приймати раціональні рішення у сфері професійного самовизначення [28, с. 13].

Мета вивчення географії в 11 класі полягає у розкритті сутності географічної науки в цілому, інтеграції знань про природу, людину і господарську діяльність, а також у формуванні чітких уявлень про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку [18, с.

16]. Наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» передбачає глибоке розуміння глобальних і регіональних екологічних викликів, закономірностей розвитку географічної оболонки та ролі сталого розвитку для майбутнього людства. «Громадянська відповідальність» розвиває усвідомлення єдності природи, людини й суспільства, формує активну громадянську позицію та готовність долучатися до розв’язання глобальних проблем. «Здоров’я і безпека» орієнтує на знання про безпечні умови життя, оцінювання впливу сучасних технологій на здоров’я й довкілля, формування відповідального ставлення до особистої та колективної безпеки. «Підприємливість і фінансова грамотність» акцентує на вмінні прогнозувати розвиток світової економіки, оцінювати можливості підприємницької діяльності, застосовувати знання для ухвалення обґрунтованих фінансових рішень у глобалізованому світі.

У підручниках з географії також чітко прослідковуються різні завдання з урахуванням компетентнісного підходу до навчання. Вбачаємо за необхідне описати деякі із них.

У підручнику для 6 класу Т. Гільберг (2023 р.), вивчаючи тему «Що допомагає вивчати Землю» автор подає таке завдання:

Подумайте, чому традиційні методи отримали такі назви. Спробуйте навести приклади досліджень, де б їх використовували. Скористайтеся підказкою за QR-кодом.

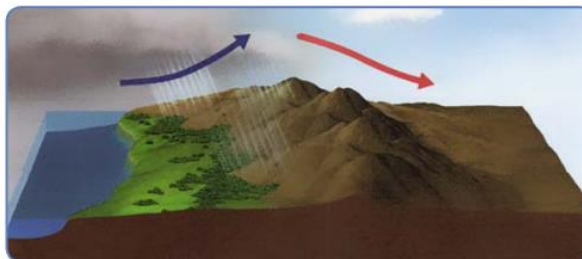
Рис. 2.2 Приклад завдання з підручника для 6 класу Т. Гільберг з компетентнісним підходом з теми «Що допомагає вивчати Землю»

Це завдання є компетентнісним, оскільки розвиває у учнів природничу компетентність через осмислення методів географічних досліджень і вміння застосовувати їх на практиці. Воно також формує інформаційно-комунікаційну компетентність завдяки використанню QR-коду як джерела додаткових знань і сприяє розвитку уміння навчатися впродовж життя, адже учні вчать знаходити інформацію та критично її аналізувати.

Або під час вивчення теми «Яким буває рельєф суходолу і дна океану» в підручнику Т. Гільберг пропонується таке завдання:

Розгляньте малюнок 71. Зробіть висновок, як гори впливають на розподіл опадів.

Мал. 71. Розподіл опадів

- Підготуйте розповідь. Чому, незважаючи на небезпеки, людину приваблюють гори?

Рис. 2.3 Приклад завдання з підручника для 6 класу Т. Гільберг з компетентнісним підходом з теми «Яким буває рельєф суходолу і дна океану»

Це завдання є компетентнісним, оскільки воно розвиває природничу компетентність через аналіз впливу географічних об'єктів на кліматичні явища та формування висновків. Крім того, воно сприяє розвитку вміння пояснювати і аргументовано висловлювати свої думки, що розвиває комунікативну компетентність, і заохочує критично осмислювати взаємодію людини і природи, формуючи вміння навчатися впродовж життя.

Під час вивчення теми «Глобус – модель Землі» у 6 класі автор пропонує таке завдання:

Визначаємо форму глобуса і порівнюємо її із формою Землі.

Обладнання: навчальний глобус, рулетка (гнучка лінійка, сантиметрова стрічка).

1. Виміряйте в сантиметрах довжину лінії по колу, що сполучає полюси.
2. Виміряйте в сантиметрах довжину лінії екватора.
3. Порівняйте отримані результати.
4. Зробіть висновок.

Рис. 2.4 Приклад завдання з підручника для 6 класу Т. Гільберг з компетентнісним підходом з теми «Глобус – модель Землі»

Вищенаведене завдання є також компетентнісним, оскільки розвиває природничу компетентність через практичні вимірювання та аналіз географічних об'єктів, зокрема Землі. Воно формує в учнів вміння застосовувати отримані знання на практиці, робити порівняння та робити обґрунтовані висновки; також сприяє розвитку критичного мислення та вміння навчатися впродовж життя.

У підручнику з географії для 7 класу авторів В. Топуз, О., Грома, В., Косик (2024 р.) також практично всі завдання компетентнісного підходу. Наприклад, під час вивчення теми «Кліматичні пояси і області. Кліматичні діаграми» бачимо таке завдання:

Пригадую, висуваю гіпотези

- Перелічи повітряні маси. За якими ознаками їх виділяють?
- Тобі, мабуть, доводилося чути такі назви, як екваторіальний, тропічний, помірний, арктичний клімат. Які асоціації вони викликають? Розглянь малюнок 44. Добери зображення до кожного з цих типів клімату.

Мал. 44. Асоціативні зображення різних типів клімату

- Пригадай ознаки континентального клімату.
- Які тобі відомі кліматичні показники? За який період часу вони визначаються? Як їх відображають на кліматичних картах?
- Як на графіках зображується річний хід температури повітря і кількості опадів?

Рис. 2.5 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 7 класу з теми «Кліматичні пояси і області. Кліматичні діаграми»

Як бачимо, завдання поєднує кілька видів діяльності: класифікацію повітряних мас, асоціативне мислення, роботу з ілюстраціями та аналіз кліматичних показників. Воно розвиває природничу компетентність через формування уявлень про кліматичні явища та їх відображення на картах і графіках, критичне мислення, вміння висловлювати думку та аргументувати її.

Під час вивчення теми «Географічне положення і берегова лінія» автори підручника пропонують таке завдання:

■ Працюю з картою

1. Покажи на фізичній карті світу шляхи подорожей Б. Діаша і В. да Гама. Хто з них першим дістався крайньої південної точки Африки?
2. Уяви, що з порту Одеси необхідно відправити судно з вантажем зернових у африканський порт Кейптаун. Вибери коротший шлях із двох варіантів маршруту: через Гібралтарську протоку або через Суецький канал.

Рис. 2.6 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 7 класу з теми «Географічне положення і берегова лінія»

Таке завдання формує в здобувачів освіти історичну компетентність, оскільки воно передбачає відтворення подорожей Б. Діаша та В. да Гама і порівняння їхніх досягнень. Воно також розвиває природничу та математичну

компетентність через визначення маршрутів і обчислення відстаней, інформаційно-комунікаційну компетентність через роботу з фізичною картою, а також уміння навчатися впродовж життя, оскільки учні вчать аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

Варто відмітити, що підручник з географії для 7 класу авторів В. Топуз, О., Грома, В., Косик (2024 р.) містить цифровий додаток, тому має багато завдань із посиланнями на нього. Наприклад, під час вивчення теми «Географічне положення Австралії й відкриття материка європейцями»:

Беру участь у проектах і дослідженнях

1. Аборигени Австралії винайшли бумеранг, що повертається. За допомогою додаткових джерел поясни таку його властивість.
2. Зроби бумеранг у техніці оригамі. Скористайся відео в цифровому додатку до с. 109 (1). <https://vse.ee/cfgv>
3. Відкрий цифровий додаток до с. 109 (2). Дізнайся більше про творчість аборигенів Австралії, виконай завдання.

Рис. 2.7 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 7 класу з теми «Географічне положення Австралії й відкриття материка європейцями»

Таке завдання формує в здобувачів освіти культурну компетентність, оскільки знайомить із творчістю аборигенів Австралії та їхніми винаходами. Воно також розвиває природничу компетентність через пояснення фізичних властивостей бумеранга, інформаційно-комунікаційну компетентність через роботу з цифровими джерелами та відео, а також уміння навчатися впродовж життя, оскільки учні поєднують дослідження, аналіз і практичне виготовлення об'єкта в техніці оригамі.

Підручник з географії для 8 класу В. Бойка (2025 р.) також побудований на основі компетентнісного підходу. Зокрема у процесі вивчення теми «Що і як вивчає географія України» запропоновано таке завдання:

ШУКАСМО В ІНТЕРНЕТІ

Ознайомтеся із джерелами географічної інформації – «Географічною енциклопедією України», «Енциклопедією сучасної України» та «Топонімічним словником України».
<https://archive.org/details/geografichna01azh/page/n287/mode/2up>
<https://esu.com.ua/search>
<https://archive.org/details/topon1998>

У всіх трьох джерелах задайте у пошуку назву свого населеного пункту / районного або обласного центру. Порівняйте інформацію, яку ви отримали. Чим відомості з енциклопедій відрізняються від поданих у топонімічному словнику?

Рис. 2.8 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 8 класу з теми «Що і як вивчає географія України»

Таке завдання формує в здобувачів освіти інформаційно-комунікаційну компетентність, оскільки передбачає роботу з різними джерелами географічної інформації та вміння знаходити, аналізувати й порівнювати дані. Воно також розвиває природничу компетентність через осмислення географічних відомостей про населені пункти, критичне мислення та уміння навчатися впродовж життя, оскільки учні вчать оцінювати різні джерела інформації і робити обґрунтовані висновки.

Або автор пропонує різні проєкти, наприклад, під час вивчення теми «Україна на карті годинних поясів»:

 ДОСЛІДЖУЄМО

Готуємо проєкт

Планування маршруту мандрівки країнами світу із визначенням різниці в часі в них порівняно з київським

Уявіть, що ви летите до Бразилії на знаменитий карнавал. Сплануйте маршрут мандрівки, зважаючи на таке:

- 1) карнавал відбувається в Ріо-де-Жанейро;
- 2) виліт передбачено з Києва 23 лютого о 19 год 05 хв;
- 3) рейс здійснюється з двома пересадками – у Стамбулі (Туреччина) і Амстердамі (Нідерланди);
- 4) перший переліт, Київ – Стамбул, триває 2 год, другий, Стамбул – Амстердам, – 3,5 год, третій, Амстердам – Ріо-де-Жанейро, – 12 год;
- 5) очікування між рейсами: у Стамбулі – 9 год, в Амстердамі – 2 год.

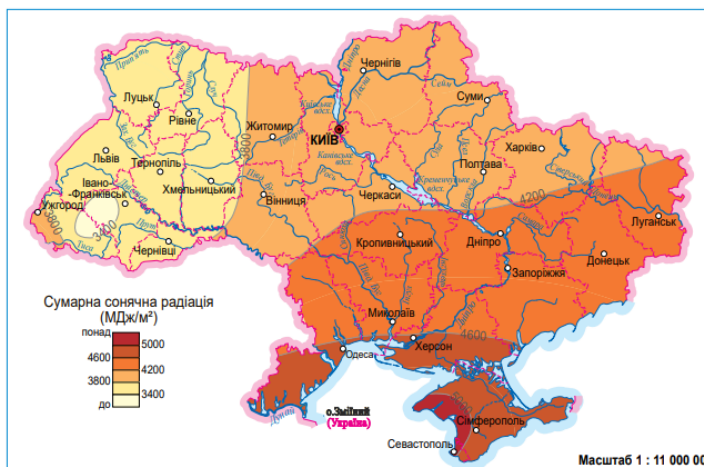
Визначте поясний час у всіх зазначених пунктах порівняно з київським у момент прибуття. Якого числа і о котрій годині за місцевим часом ви прибудете до Ріо-де-Жанейро?

Рис. 2.9 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 8 класу з теми «Україна на карті годинних поясів»

Таке завдання формує в здобувачів освіти природничу та математичну компетентність, оскільки передбачає обчислення тривалості перельотів, очікування між рейсами та різниці поясного часу в різних країнах. Воно також розвиває інформаційно-комунікаційну компетентність через роботу з часовими поясами та планування маршруту, а також уміння навчатися впродовж життя, оскільки учні поєднують практичні розрахунки з реальними географічними знаннями і навичками планування.

Або також зустрічаємо таке завдання під час вивчення теми «Кліматотвірні чинники. Сонячна радіація»:

 Міста Львів і Харків розташовані приблизно на одній широті (мал. 116). Отже, кут падіння сонячних променів на земну поверхню в них буде однаковий і, відповідно, мала б бути однаковою кількість сонячної радіації, що її отримує земна поверхня. Проте, як видно з карти, це не так. Поміркуйте, чому у Львові показник сумарної сонячної радіації за рік нижчий, ніж у Харкові. Що впливає на його зменшення?

Мал. 116. Сумарна сонячна радіація на території України

Рис. 2.10 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 8 класу з теми «Кліматотвірні чинники. Сонячна радіація»

Таке завдання, окрім предметної компетентності, формує в здобувачів освіти природничу компетентність, оскільки воно розвиває вміння аналізувати вплив географічних факторів на кліматичні показники, зокрема сонячну радіацію. Воно також розвиває критичне мислення та уміння робити обґрунтовані висновки на основі спостережень і карти, а також сприяє умінню навчатися впродовж життя, оскільки учні вчатьшя шукати причини явищ у природі й логічно пояснювати їх.

У підручнику з географії для 9 класу авторів В. Пестушко, Г. Уварова, А. Довгань (2017 р.) також зустрічаємо завдання з урахуванням компетентнісного підходу. Наприклад, під час вивчення теми «Металургійне виробництво світу» здобувачі освіти мають виконати завдання:

ДОСЛІДЖЕННЯ

Використовуючи карти атласу «Металургія», «Електроенергетика», «Паливна промисловість», «Транспорт», визначте перспективний район для будівництва в Європі сучасного металургійного заводу повного циклу.

126

Рис. 2.11 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 9 класу з теми «Металургійне виробництво світу»

Ця вправа формує в здобувачів освіти природничу та математичну компетентність через аналіз ресурсної та економічної інформації на картах і оцінювання географічних умов для розміщення промислового об'єкта. Вона також розвиває критичне мислення та уміння приймати обґрунтовані рішення на основі порівняння даних, інформаційно-комунікаційну компетентність через роботу з атласами, а також уміння навчатися впродовж життя, адже учні поєднують практичні знання з географічним аналізом і плануванням.

Або, наприклад:

Підприємства машинобудування свого регіону. Користуючись додатковими джерелами інформації, створіть презентацію про підприємства машинобудування вашого регіону. Визначте чинники їхнього розміщення. Пригадайте, які ремонтні підприємства є у вашому населеному пункті або регіоні?

Рис. 2.12 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 9 класу з теми «Машинобудування»

Зазначене завдання формує в здобувачів освіти предметну географічну компетентність через роботу з локальними географічними об'єктами, аналіз чинників розміщення підприємств та оцінювання економічних і природних умов регіону, інформаційно-комунікаційну компетентність через пошук, аналіз і презентацію інформації з різних джерел, природничо-математичну компетентність під час обробки даних, критичне мислення та уміння навчатися впродовж життя через оцінювання інформації і роблення обґрунтованих висновків, соціальні і громадянські компетентності завдяки усвідомленню значення промисловості для розвитку регіону та країни, а також культурну компетентність через ознайомлення з історією і сучасним станом машинобудування в Україні.

У підручнику з географії для 10 класу авторів В. Безуглий, Г. Лисичарова (2018 р.) також зустрічаємо різні види завдань з урахуванням компетентнісного підходу. Наприклад, під час вивчення теми «Особливості економіки країн Європи» автори пропонують заповнити таблицю:

Порівняльна характеристика промисловості двох країн (за вибором)

Параметри порівняння	країна _____	країна _____
1. Тип економіки за структурою ВВП		
2. Частка промисловості в структурі ВВП (%)		
3. Основні чинники розвитку та розміщення промисловості		
4. Первинний сектор: добувна промисловість та її сировинна база		
5. Вторинний сектор: обробна промисловість і її продукція		
6. Найбільші промислові корпорації (ТНК) та центри їх розміщення		
7. Місце промислової продукції в структурі експорту країни		

Рис. 2.13 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 10 класу з теми «Особливості економіки країн Європи»

Зазначене завдання формує в здобувачів освіти предметну географічну компетентність через порівняння економічних і промислових показників різних країн та аналіз чинників розвитку і розміщення промисловості. Воно також розвиває природничо-математичну компетентність через роботу з числовими даними та статистикою, інформаційно-комунікаційну компетентність через пошук і обробку даних із різних джерел, критичне мислення і уміння навчатися впродовж життя через систематизацію та інтерпретацію інформації, а також соціальні і громадянські компетентності через усвідомлення ролі промисловості у розвитку національної економіки.

Компетентнісний підхід у підручнику реалізовується і через виконання завдань-дослідження. Наприклад, під час вивчення теми «Німеччина», автори пропонують таке завдання:

ОРІЄНТОВНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

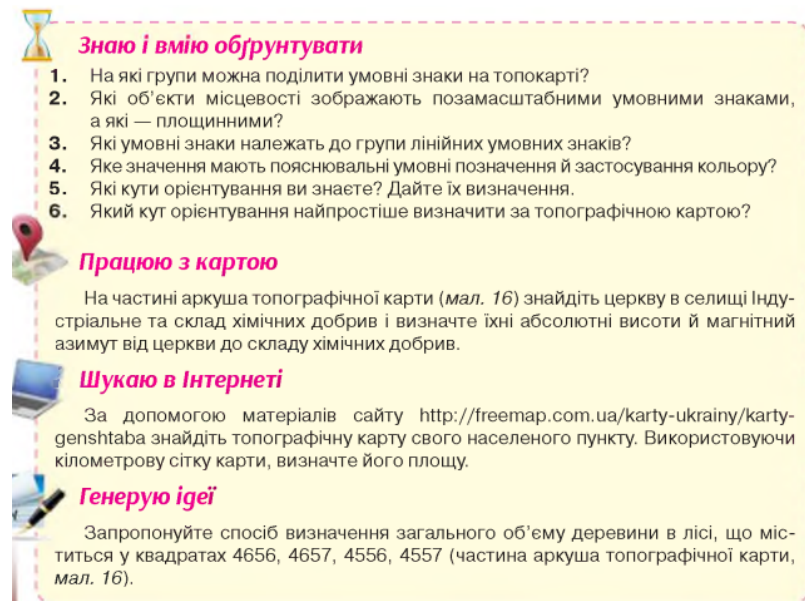
«Нове обличчя» Руру – постіндустріальний розвиток: «зелені» міста замість похмурих ландшафтів.

Рис. 2.14 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 10 класу з теми «Німеччина»

Таке завдання-дослідження формує в здобувачів освіти предметну географічну компетентність через аналіз процесів постіндустріального розвитку та перетворення територій, інформаційно-комунікаційну компетентність через дослідження та обробку різних джерел інформації, критичне мислення і уміння навчатися впродовж життя через оцінювання ефектів перетворень і формування власних висновків, а також соціальні і громадянські компетентності через

усвідомлення значення екологічного та урбаністичного планування для розвитку регіону.

У підручнику з географії для 11 класу авторів Т. Гільберг, І. Савчук, В. Совенко (2019 р.) після вивчення кожного параграфу подано блок із різними видами завдань з урахуванням компетентнісного підходу. Наприклад, під час вивчення теми «Читання топографічних карт і вимірювання на них» подано такі завдання:

Знаю і вмію обґрунтувати

1. На які групи можна поділити умовні знаки на топокарті?
2. Які об'єкти місцевості зображають позамасштабними умовними знаками, а які — площинними?
3. Які умовні знаки належать до групи лінійних умовних знаків?
4. Яке значення мають пояснювальні умовні позначення й застосування кольору?
5. Які кути орієнтування ви знаєте? Дайте їх визначення.
6. Який кут орієнтування найпростіше визначити за топографічною картою?

Працюю з картою

На частині аркуша топографічної карти (мал. 16) знайдіть церкву в селищі Індустріальне та склад хімічних добрив і визначте їхні абсолютні висоти й магнітний азимут від церкви до складу хімічних добрив.

Шукаю в Інтернеті

За допомогою матеріалів сайту <http://freemap.com.ua/karty-ukrainy/karty-genshtaba> знайдіть топографічну карту свого населеного пункту. Використовуючи кілометрову сітку карти, визначте його площу.

Генерую ідеї

Запропонуйте спосіб визначення загального об'єму деревини в лісі, що міститься у квадратах 4656, 4657, 4556, 4557 (частина аркуша топографічної карти, мал. 16).

Рис. 2.15 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 11 класу з теми «Читання топографічних карт і вимірювання на них»

Такі завдання формують предметну географічну компетентність через освоєння навичок роботи з картами, природничо-математичну компетентність через розрахунки площі, висот і азимутів, інформаційно-комунікаційну компетентність через пошук і аналіз картографічних даних, критичне мислення та вміння навчатися впродовж життя через генерацію власних методів оцінки об'єму деревини і аналіз просторової інформації, а також мовну компетентність через формулювання висловлювань, аргументоване пояснення результатів і правильне використання географічної термінології.

Також у підручнику пропонується різні види досліджень. Наприклад, після вивчення теми «Міграційна політика країн світу як складова демографічної політики» подано завдання-дослідження:

Дослідження**Орієнтовні теми** (на вибір учня/учениці)

1. Вплив старіння населення на місце країни в міжнародному поділі праці.
2. Працемісткі виробництва густозаселених регіонів світу.
3. Екологічні та соціальні проблеми густозаселених регіонів світу.

Рис. 2.16 Приклад завдання з компетентнісним підходом з підручника для 11 класу з теми «Міграційна політика країн світу як складова демографічної політики»

Такі дослідницькі завдання формують у здобувачів освіти предметну географічну компетентність через аналіз взаємозв'язків між населенням, економікою та природним середовищем, соціальну й громадянську компетентність через осмислення впливу демографічних і екологічних процесів на розвиток суспільства, інформаційно-комунікаційну компетентність завдяки роботі з різними джерелами інформації, уміння навчатися впродовж життя через самостійний вибір теми та планування дослідження, а також критичне мислення й уміння обґрунтовувати власну позицію.

Отже, аналіз освітніх програм і підручників із географії свідчить про системне впровадження компетентнісного підходу в освітній процес. У програмах чітко окреслено ключові компетентності, які мають формуватися в здобувачів освіти, а підручники пропонують завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення, комунікативних умінь, інформаційно-цифрової грамотності, екологічної свідомості, здатності навчатися впродовж життя, а також формування підприємливості, фінансової грамотності, культурної обізнаності, соціальної активності та вмінь застосовувати знання з природничих наук і технологій у практичних ситуаціях. Такий підхід забезпечує інтеграцію предметних і ключових компетентностей, сприяє розвитку пізнавальної активності здобувачів освіти та формуванню цілісного світогляду, необхідного для їхньої самореалізації у сучасному суспільстві.

3.2 Розробка та апробація фрагментів уроків з урахуванням компетентнісного підходу

Розробка фрагментів уроків у навчанні географії дозволяє оцінити ефективність компетентнісного підходу; дає змогу перевірити, наскільки запропоновані методи, завдання та прийоми сприяють формуванню ключових та предметних компетентностей учнів, активізують їхню пізнавальну діяльність і підвищують мотивацію до вивчення предмета.

Вбачаємо за необхідне розробити фрагменти конспектів уроків з географії з урахуванням компетентнісного підходу.

Клас 7

Тема: Води суходолу Африки. Використання водних ресурсів.

Мета: формувати знання учнів про річки, озера, болота Африки, їх значення для господарської діяльності людини; показати особливості використання водних ресурсів материка; розвивати навички роботи з картою, вміння аналізувати та порівнювати природні об'єкти; формувати критичне мислення та уміння робити висновки; виховувати екологічну свідомість, бережливе ставлення до водних ресурсів, формувати громадянську відповідальність.

Хід уроку

1. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності класу. Настрій на роботу.

2. Актуалізація опорних знань

Бесіда: «Яке значення мають води для життя людини та природи?»

Фронтальне опитування: «Які річки ви знаєте в Україні? Як людина їх використовує?»

Формує: зв'язок із життєвим досвідом учнів, уміння застосовувати знання в нових умовах.

3. Вивчення нового матеріалу

Міні-лекція з елементами бесіди та роботи з картою.

Групова робота (робота з атласом):

Учні в групах отримують завдання:

1 група: знайти на карті найбільші річки, визначити їх напрям течії.

2 група: дослідити озера, визначити, які з них належать до тектонічних улоговин.

3 група: з'ясувати, які річки використовують для ГЕС та судноплавства.

4 група: підготувати коротке повідомлення про водоспад Вікторія.

Формує: інформаційно-цифрову компетентність, комунікативність, співпрацю, вміння аналізувати карти.

4. Закріплення знань

Інтерактивна вправа «Так чи ні»:

Учитель зачитує твердження, учні піднімають картки «+» або «-».

Приклади тверджень: Ніл – найдовша річка світу. Озеро Танганьїка є найглибшим у світі. Води Африки рівномірно розподілені по території материка.

Практичне завдання. Розв'язати задачу: «Фермерське господарство у долині Нілу потребує зрошення. Які проблеми можуть виникнути при надмірному використанні вод?»

Формує: критичне мислення, екологічну грамотність.

5. Рефлексія

Метод «Незакінчене речення»:

«Сьогодні я дізнався...»

«Найбільше мене вразило...»

«Тепер я можу пояснити...»

Фрагмент конспекту уроку для 6 класу на тему «Гідросфера. Світовий кругообіг води» із використанням компетентнісного підходу.

Клас 6

Тема: Гідросфера. Світовий кругообіг води.

Мета: сформувати знання про гідросферу, її складові частини, значення та роль у глобальному кругообігу води; розвивати вміння учнів працювати з різними джерелами (атлас, підручник, карта, схема, цифрові ресурси), порівнювати інформацію та робити висновки; навчити учнів аргументовано висловлювати власні думки та відстоювати позицію в дискусії; формувати вміння працювати в команді, відповідально виконувати роль у спільній

діяльності; виховувати усвідомлення значення води як глобального ресурсу та необхідність її раціонального використання.

Обладнання: карта півкуль, модель кругообігу води в природі, атласи, підручники, схеми кругообігу води.

Хід уроку

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань і умінь учнів

Групова робота

Учні поділяються на команди та відповідають на запитання. Вони вибирають правильну відповідь серед варіантів, надрукованих на картках, і отримують очки за кожну правильну відповідь. Переможець визначається командою з найбільшою кількістю очок в кінці гри. Питання гри:

1. Назвіть і дайте визначення оболонок землі?
2. Властивості повітря в тропосфері?
3. Чи є вода в літосфері, атмосфері?
4. Що таке вода?
5. У яких станах перебуває вода у природі?
6. Які властивості має вода?
7. Причини та наслідки зміни у тропосфері атмосферного тиску.

Формує: комунікативну компетентність (уміння працювати в команді, домовлятися, аргументувати відповідь); соціальну та громадянську компетентність.

Дидактична гра «Знайди помилку»

Вчитель розпочинає доповідь припускаючи низку помилок, які повинні виправити учні.

Атмосфера – внутрішня (зовнішня) повітряна оболонка Землі, яка є сумішшю певної кількості газів та водяної пари. Атмосфера утворилася з води (газів) які виривалися з її надр під час вулканічних вивержена. Атмосфера складається з 3 (5) головних шарів: тропосфери, стратосфери, мезосфери, термосфери, екзосфери. Верхні шари атмосфери поступово переходять у космічний простір.

Формує: критичне мислення та вміння аналізувати інформацію; пізнавальну активність та уважність

3. Мотивація навчальної і пізнавальної діяльності учнів

– Сьогодні ми з вами вивчатимемо тему «Гідросфера. Світовий кругообіг води». А що у вас спадає на думку, коли ви чуєте «гідросфера»?

Метод «Асоціації»

	Гідросфера	

Формує: креативність, комунікативну компетентність та вміння вчитися.

4. Вивчення нового матеріалу

Розповідь вчителя про гідросферу та кругообіг води (із використанням динамічної моделі кругообігу води)

Формує: предметну компетентність, екологічну грамотність.

5. Закріплення нових знань і умінь учнів

Впорядкуй ілюстрації у порядку розміщення розгляду теми.

Гідросфера – світовий океан – море – затока – протока – острів – наострів

Рис. 2.17 Ілюстраційний матеріал до конспекту

Формує: логічне мислення, предметну та інформаційно-цифрову компетентності.

6. Рефлексія

Дидактична гра «Море і суходіл»

Учні розділяються на дві команди: «Море» та «Суходіл». Ведучий ставить питання про гідросферу та її складові елементи. Кожна команда має обрати, чи їхня відповідь стосується морської чи суходільної частини гідросфери. Учасники

обговорюють і обирають відповідь і записують її на великий аркуш паперу, позначаючи «Море» або «Суходіл». Після обговорення всі учасники разом з ведучим розглядають відповіді та обговорюють їх правильність. Кожна правильна відповідь приносить команді бали. У кінці гри, команда з найбільшою кількістю балів виграє.

Формує: навички співпраці, критичне мислення, екологічну грамотність, предметну компетентність.

Клас 8

Тема: Складання порівняльної характеристики природних зон України.

Мета: формування вміння аналізувати природні зони України, порівнювати їх за географічними, кліматичними та господарськими характеристиками; вчити робити висновки, аргументовано порівнювати природні зони, оцінювати взаємозв'язки природних процесів і діяльності людини; формувати усвідомлення значення природних ресурсів, формування відповідального ставлення до довкілля та сталого використання природних комплексів.

Хід уроку

1. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності класу. Настрій на роботу.

2. Актуалізація опорних знань

Учні швидко відповідають на серію запитань про природні зони, наприклад:

«Яка природна зона має найбільше річок?»

«Де ростуть дубові ліси?»

«У якій зоні поширені чорноземи?»

Формує: предметну компетентність; критичне мислення (швидкий аналіз та вибір правильної відповіді); комунікативну компетентність (якщо відповіді обговорюють у командах).

3. Мотивація навчальної діяльності

Послухайте та відгадайте, про яку природну зону йдеться:

Загублений острів серед моря лісів – це (Українське Полісся).

Він весною – наче килим, сонце кидає нитки, вишиває візерунки, то розводи, то квітки. Зелене він весною, з кожним днем пишніш стає, то обсіплеться росою, то враз пахощі полле. Мов пустеля неоглядна, він пожовклий восени... А зимою – мов перлина, біла, рівна і м'яка. Спить на ній зима холодна – баба люта і лиха... О. Олесь (степ)

Тут смугами ліс, гранітні скелі, глибокі балки, сади та лани (лісостеп).

– Чому важливо вивчати компоненти природи?

– Що означає цілісність природного комплексу?

Формує: креативність та образне мислення, предметну та екологічну компетентності (усвідомлення значення природних комплексів), соціальну та комунікативну компетентності (обговорення у групі, аргументація думки).

4. Вивчення та закріплення нового матеріалу

Коротка розповідь вчителя з презентацією про природні зони України, їх географічне положення, клімат, рослинність, тваринний світ, природні ресурси.

Робота з картою природних зон України.

Обговорення значення природних зон для господарства та життя людей.

Формує: предметну компетентність (розуміння природних зон, їх компонентів і значення), інформаційно-цифрову компетентність (робота з картами та атласами), екологічну грамотність (усвідомлення значення природних ресурсів), критичне мислення (аналіз причинно-наслідкових зв'язків).

– Дайте визначення понять «фізико-географічне районування», «природна зона».

– Користуючись картами атласу та текстом підручника, заповніть таблицю:

Природні зони України

План порівняння	Природні зони	
1.ФГП, розміри		

2.Тектонічні структури		
3.Рельєф		
4.Корисні копалини		
5.Клімат		
6.Внутрішні води		
7.Ґрунти		
8.Рослинність		
9.Тваринний світ		
10.Природоохоронні території		
11.Екологічні проблеми		

I варіант – мішані ліси та лісостеп

II варіант лісостеп і степ.

– Проаналізуйте заповнену таблицю та зробіть висновок про спільні та відмінні риси природних зон.

Формує: предметну компетентність (уміння порівнювати природні зони), інформаційно-цифрову компетентність (робота з картами та підручником), критичне мислення (аналіз, узагальнення, висновки), комунікативну компетентність (обговорення результатів у групі), екологічну грамотність (оцінка впливу господарської діяльності на природні комплекси).

Фрагмент конспекту уроку географії у 9 класу з урахуванням компетентнісного підходу.

Клас 9

Тема: Машинобудування світу.

Мета:

Хід уроку

1. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності класу. Настрій на роботу.

2. Актуалізація опорних знань

Заповнення таблиці

Структура машинобудування	Назва підприємства	Місце розташування	Що виробляє

Формує: предметну компетентність (закріплення знань про структуру та види машинобудування, виробників та продукцію); інформаційно-цифрову компетентність (робота з таблицями, систематизація даних); критичне мислення (аналіз та упорядкування інформації).

3. Мотивація навчальної діяльності

Живемо ми у вік прогресу,
Наука розвивається із кожним днем,
А техніка і технології сучасні,
Змінили виробництво і психологію людей.

Машинобудування – це галузь продукція якої постійно оновлюється і без якої ми не уявляємо свого життя і виробництва. Продовжуючи тему машинобудування, пропоную сьогодні ознайомитись з досягненнями країн світу у цій сфері. Наш урок пройде у формі квесту, під час якого вам доведеться виконати ряд завдань пов'язаних з темою.

Формує: предметну компетентність (розуміння значення машинобудування для розвитку технологій та життя людини); соціальну та комунікативну компетентність (вміння слухати, взаємодіяти під час квесту); ініціативність, зацікавленість навчанням.

4. Вивчення та закріплення нового матеріалу

Бесіда.

– Подивіться на свої телефони, згадайте комп'ютерну, побутову техніку, автомобілі, що є у вас вдома, які країни їх виробили?

– На яких автомобілях, хотіли б їздити ви? Хто виробляє ці авто?

Формує: предметну компетентність (усвідомлення ролі різних країн у виробництві машинобудівної продукції); критичне мислення (аналіз виробників

і продукції, порівняння різних країн); комунікативну компетентність (вміння аргументувати власну думку).

Перегляд та обговорення презентації «Розміщення машинобудування у світі».

Формує: предметну компетентність (закріплення знань про географічне розміщення машинобудівних центрів світу); інформаційно-цифрову компетентність (робота з презентацією, графічними матеріалами); критичне мислення (аналітичне порівняння різних регіонів).

Робота в групах

Перша група. Підготувати інформацію про загальне машинобудування.

На карті позначити країни, що є виробниками загального машинобудування

Друга група. Підготувати інформацію про транспортне машинобудування.

На карті позначити країни, що є виробниками транспортного машинобудування.

Третя група. Підготувати інформацію про точне машинобудування.

На карті позначити країни, що є виробниками точного машинобудування.

Рис. 2.18 Ілюстраційний матеріал до конспекту

Обмін інформацією між групами

Формує: предметну компетентність (розуміння видів машинобудування та їх розміщення у світі); інформаційно-цифрову компетентність (працюють з картою, атласом); комунікативну компетентність (взаємодія у групі, обговорення завдань); критичне мислення (аналіз та узагальнення інформації); соціальну компетентність (робота в команді, відповідальність за результат групи).

Робота з таблицею

Учням демонструються емблеми автомобільних концернів, необхідно назвати їх і вказати країну.

Формує: предметну компетентність (узагальнення знань про виробників авто і країни їх походження), інформаційно-цифрову компетентність (робота з візуальними матеріалами, символами), комунікативну компетентність (обговорення відповідей у класі), критичне мислення (визначення правильних відповідностей).

Отже, сучасний урок географії неможливо уявити без компетентнісного підходу, адже він інтегрує знання з різних галузей, поєднує теорію з практикою та формує в учнів усі ключові компетентності, визначені ДСО. Підтвердженням цього є наведені фрагменти конспектів, у яких використано різноманітні методи й завдання: групова робота, інтерактивні вправи, дидактичні ігри, аналіз карт, презентацій, практичні ситуаційні завдання тощо. Така організація навчання забезпечує розвиток предметної, комунікативної, інформаційно-цифрової, соціальної, громадянської, екологічної та інших компетентностей, що свідчить про універсальність і практичну спрямованість географії як шкільного предмета.

3.3 Реалізація компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ

Вивчення проблеми реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ передбачає дослідження передового педагогічного досвіду сучасних вчителів географії та їх опитування. Анкетування педагогів допомагає з'ясувати рівень їхньої готовності до впровадження компетентнісного навчання, труднощі, з якими вони стикаються, та шляхи їх подолання.

Вбачаємо за необхідне описати передовий досвід вчителів щодо організації та особливостей роботи з впровадження компетентнісного підходу у викладанні географії в сучасній школі.

Вчитель-методист географії з 22 річним стажем, Іваненко Оксана Миколаївна, значну увагу у своїй діяльності приділяє формуванню ключових та предметних компетентностей у здобувачів освіти. На її думку, компетентнісний підхід у викладанні географії найкраще реалізується через створення навчальних ситуацій, максимально наближених до реального життя, через дослідження та експерименти. Використовуючи методи проблемного та дослідницького навчання, Оксана Миколаївна організовує уроки таким чином, щоб учні самостійно знаходили рішення практичних завдань: аналізували карти, порівнювали кліматичні та географічні дані різних регіонів, моделювали процеси природних явищ, розв'язували екологічні проблеми. Особливу увагу вона приділяє інтерактивним та груповим формам роботи: дискусіям, квестам, рольовим іграм, які стимулюють комунікативну та соціальну компетентності учнів.

У своїй практиці Іваненко О. М. використовує ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) (електронні карти, презентації, онлайн-тренажери, зокрема LearningApps, Kahoot, Quizlet), а також практичні прийоми (заповнення таблиць, складання схем, порівняльний аналіз, презентації), що розвиває інформаційно-цифрову та предметну компетентності, критичне мислення та вміння працювати в команді, поєднуючи теорію з практичними завданнями і життєвими ситуаціями.

Пашинська Леся Василівна, вчитель-методист географії із 25-річним досвідом, відома активним використанням інтегрованих уроків. На її думку, саме

інтеграція забезпечує глибше розуміння географічних процесів та явищ, оскільки вони розглядаються у міжпредметному контексті. Під час уроків вона вміло інтегрує географію із літературою, пропонуючи учням аналізувати художні твори, у яких змальовані ті чи інші ландшафти; географію із біологією, заохочуючи досліджувати взаємозв'язок природних процесів і живих організмів; а також із історією та економікою, демонструючи вплив людської діяльності на розвиток територій і ресурсів.

Леся Василівна вважає найефективнішими методами інтерактивні вправи («Кубування», «Асоціативний куц», «Мікрофон»), що сприяють розвитку критичного мислення, інтегровані проєкти, наприклад «Міста світу у творах мистецтва», «Клімат і його відображення у народних прислів'ях» тощо. Досвід Лесі Василівни демонструє, що інтегровані уроки є ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу, підвищують мотивацію до навчання та сприяють формуванню цілісного бачення взаємозв'язків між природою, суспільством і культурою.

Коваленко Сергій Петрович, вчитель географії з 18-річним стажем, спеціалізується на організації проєктно-дослідницької діяльності учнів. Він переконаний, що сучасний урок географії має бути орієнтованим на самостійну діяльність школярів, пошук та аналіз інформації, презентацію власних висновків.

Він активно застосовує проєктно-дослідницькі методи, заохочуючи учнів самостійно збирати, систематизувати та аналізувати інформацію з різних джерел: різних карт, наукових публікацій, інтернет-ресурсів та статистичних даних. У процесі реалізації проєктів учні створюють власні міні-дослідження, моделюють взаємозв'язки між природними та соціально-економічними процесами, аналізують екологічні та регіональні проблеми.

Особливу увагу Коваленко С. П. приділяє організації групової та парної роботи, що сприяє розвитку комунікативних компетентностей, вмінню працювати в команді та аргументовано відстоювати власну думку.

Він підкреслює, що ключовим у формуванні компетентностей є поєднання практичної діяльності з аналітичним мисленням та творчим підходом до навчання. Завдяки такій методиці учні не лише глибше засвоюють навчальний

матеріал, а й розвивають критичне мислення, здатність до самостійного прийняття рішень, організаційні навички та відповідальне ставлення до навколишнього середовища.

Таким чином, передовий педагогічний досвід Іваненко О. М., Пашинської Л. В. та Коваленка С. П. демонструє ефективні підходи до реалізації компетентнісного навчання на уроках географії у сучасній школі. Використання дослідницьких методів, інтегрованих уроків, проєктно-дослідницької діяльності, ІКТ та інтерактивних вправ сприяє розвитку у здобувачів освіти ключових та предметних компетентностей, формує критичне мислення, вміння працювати в команді, аналізувати інформацію та застосовувати знання у практичних ситуаціях. Описаний досвід вчителів географії підтверджує, що компетентнісний підхід забезпечує цілісне, практично орієнтоване навчання, стимулює активність учнів, підвищує їх мотивацію та формує готовність відповідально діяти у соціальному й природному середовищі.

Вивчення проблеми передбачало і анкетування педагогів, щодо рівня їх компетентності у реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ.

В опитуванні взяло участь 10 вчителів географії. Опитування дало змогу з'ясувати рівень готовності педагогів до впровадження компетентнісного підходу, виявити основні труднощі, з якими вони стикаються під час організації освітнього процесу, а також визначити методи та прийоми, які найчастіше використовуються на уроках для розвитку ключових та предметних компетентностей учнів.

За результатами опитування, на запитання «Що таке компетентнісний підхід?» близько 80% вчителів змогли чітко визначити поняття, 10% зазначили, що знайомі з принципами компетентнісного навчання, але не можуть дати повне визначення, і 10% не змогли відповісти.

На питання «Як би ви оцінили свій рівень готовності до впровадження компетентнісного підходу на уроках географії?» 50% педагогів відповіли, що їхній рівень високий, 30% – середній, 20% – низький. Такі відповіді свідчать про

те, що більшість вчителів географії мають достатні знання та досвід для ефективного використання компетентнісних методик.

Опитування показало, що найбільш поширеними методами та прийомами для реалізації компетентнісного підходу є інтерактивні вправи (70%), групова та парна робота (70%), проєктно-дослідницькі завдання (60%), інтеграція з іншими предметами (50%), а також застосування ІКТ (70%). Такі результати демонструють, що педагоги активно надають перевагу практичним і дослідницьким методам, що сприяють розвитку критичного мислення, співпраці та самостійності учнів.

На запитання «Як часто ви застосовуєте компетентнісні методи на уроках географії?» 50% вчителів відповіли щодня, 30% – на окремих етапах уроку, 20% – рідко, що свідчить про високий рівень практичного впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, а також про те, що більшість педагогів активно використовують методики для стимулювання пізнавальної активності та розвитку ключових компетентностей.

Щодо труднощів, 40% педагогів зазначили нестачу часу для підготовки компетентнісних завдань, 20% – відсутність достатньої кількості цифрових ресурсів, 10% – складнощі з адаптацією методик до вікових особливостей учнів, інші 20% не відчують серйозних проблем. Такі дані свідчать про те, що більшість труднощів носить організаційний та ресурсний характер і їх можна подолати шляхом методичної підтримки та забезпечення вчителів необхідними матеріалами.

При відповіді на питання «Чи бажаєте ви підвищити свою компетентність у впровадженні компетентнісного підходу?» 80% педагогів висловили ствердну відповідь, що свідчить про високий рівень зацікавленості у професійному розвитку та готовність до подальшого вдосконалення методики, 20% педагогів зазначили «ні», оскільки вважають, що мають достатній досвід і знання для ефективного застосування компетентнісного підходу на уроках географії. Такі результати свідчать про те, що більшість вчителів географії усвідомлюють значення компетентнісного навчання та прагнуть удосконалювати власну

професійну майстерність, водночас частина педагогів відчуває впевненість у своїх компетентностях і не потребує додаткового навчання на даному етапі.

Таким чином, результати опитування демонструють позитивну динаміку: майже 80% сучасних вчителів географії добре розуміють суть компетентнісного підходу та активно його впроваджують в освітній процес, застосовуючи інтерактивні методи, групові та проєктно-дослідницькі завдання, інтеграцію з іншими предметами та ІКТ. Водночас виявлені незначні труднощі свідчать про необхідність подальшої методичної підтримки та професійного розвитку педагогів для забезпечення повноцінного впровадження компетентнісного навчання в НУШ.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано сутність компетентнісного підходу в сучасній освіті. Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що компетентнісний підхід – це освітня концепція, яка спрямовує процес навчання на формування у здобувача освіти комплексу знань, умінь, навичок і особистісних якостей (компетентностей), що дозволяють йому успішно діяти в реальному житті та розв'язувати життєві завдання. Він передбачає перехід від засвоєння суто теоретичних знань до набуття здатності застосовувати їх на практиці, готуючи особистість до викликів сучасного світу. Основні принципи компетентнісного підходу до навчання у Новій українській школі ґрунтуються на сучасних психолого-педагогічних засадах і спрямовані на всебічний розвиток особистості учня.

2. Визначено місце навчального предмету географія у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти. Уроки географії забезпечують комплексне формування ключових компетентностей здобувачів освіти, поєднуючи розвиток мовних, математичних, природничо-наукових, інноваційних, екологічних, інформаційно-комунікаційних, соціальних, громадянських, культурних та підприємницьких навичок. Вони сприяють розвитку критичного мислення, ініціативності, самостійності та здатності до навчання впродовж життя, формують екологічну свідомість, соціальну відповідальність і громадянську активність. Через інтеграцію теоретичних знань з практичними завданнями, дослідженнями та проєктною діяльністю уроки географії готують здобувачів освіти до ефективної адаптації в сучасному світі, усвідомлення взаємозв'язку природних і соціальних процесів, а також до активної громадянської позиції, самостійного розвитку та відповідальної реалізації свого потенціалу.

3. Обґрунтовано методи, засоби та прийоми навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей. У процесі навчання географії з орієнтацією на формування компетентностей використовуються різноманітні методи, засоби та прийоми, до яких належать словесні методи (розповідь, бесіда,

дискусії, дебати, відповіді на запитання, обговорення ситуацій), наочні методи (карти, атласи, схеми, діаграми, моделі, ілюстрації, фотографії, відео та інші візуальні матеріали), методи проблемного навчання (постановка проблемних питань, робота з проблемними ситуаціями, дослідницькі завдання, проектна діяльність, моделювання), проекти та досліди (створення макетів, малюнків, моделей, виконання практичних експериментів), польові спостереження та дослідницькі завдання, ігри (дидактичні, рольові, симуляційні, інтерактивні завдання), групова робота (колективне обговорення, створення моделей, спільне виконання завдань тощо); інноваційні технології (географічні віртуальні тури, онлайн-ігри, мобільні додатки, тренажери, інтерактивні вправи та завданнями на платформах «Wordwall», «LearningApps», «Kahoot», «Quizlet») тощо. Комплексне використання зазначених методів, засобів і прийомів забезпечує ефективну реалізацію компетентнісного підходу на уроках географії, формує у здобувачів освіти практичні уміння та ключові компетентності, необхідні для самостійного пізнання та життєвої діяльності.

4. Здійснено аналіз освітніх програм та підручників з географії з позицій компетентнісного підходу. У програмах чітко окреслено ключові компетентності, які мають формуватися в здобувачів освіти на уроках географії, а підручники пропонують завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення, комунікативних умінь, інформаційно-цифрової грамотності, екологічної свідомості, здатності навчатися впродовж життя, а також формування підприємливості, фінансової грамотності, культурної обізнаності, соціальної активності та вмінь застосовувати знання з природничих наук і технологій у практичних ситуаціях.

5. Розроблено фрагменти уроків географії з урахуванням компетентнісного підходу та виявлено, що сучасний урок географії неможливо уявити без компетентнісного підходу, адже він інтегрує знання з різних галузей, поєднує теорію з практикою та формує в учнів усі ключові компетентності, визначені Державним стандартом освіти. Підтвердженням цього є наведені фрагменти конспектів, у яких використано різноманітні методи й завдання: групова робота,

інтерактивні вправи, дидактичні ігри, аналіз карт, презентацій, практичні ситуаційні завдання тощо.

6. Досліджено сучасний стан реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ. Вивчення проблеми реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ передбачало дослідження передового педагогічного досвіду сучасних вчителів географії та їх опитування. Передовий педагогічний досвід вчителів географії Іваненко О. М., Пашинської Л. В. та Коваленка С. П. демонструє ефективні підходи до реалізації компетентнісного навчання на уроках географії. Впровадження ними дослідницьких методів, інтегрованих уроків, проєктно-дослідницької діяльності, ІКТ та інтерактивних вправ сприяє розвитку у здобувачів освіти ключових та предметних компетентностей, формує критичне мислення, вміння працювати в команді, аналізувати інформацію та застосовувати знання у практичних ситуаціях. Описаний досвід вчителів географії підтверджує, що компетентнісний підхід забезпечує цілісне, практично орієнтоване навчання, стимулює активність учнів, підвищує їх мотивацію та формує готовність відповідально діяти у соціальному й природному середовищі.

Вивчення проблеми передбачало і анкетування педагогів, щодо рівня їх компетентності у реалізації компетентнісного підходу у викладанні географії в НУШ. Результати опитування продемонстрували позитивну динаміку: майже 80% сучасних вчителів географії добре розуміють суть компетентнісного підходу та активно його впроваджують в освітній процес, застосовуючи інтерактивні методи, групові та проєктно-дослідницькі завдання, інтеграцію з іншими предметами та ІКТ. Такі результати свідчать про високу готовність педагогів до оновлених форм навчання та ефективної реалізації компетентнісної моделі викладання географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безуглий В. В., Лисичарова Г. О. Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. серед. освіти. Київ : Генеза, 2018. 192 с.
2. Богатирьова І. М. Інтегровані уроки як засіб формування міжпредметних компетентностей. *Сучасні проблеми в науці*. 2019. № 7. С. 367–370.
3. Божко Н. В., Мельник Л. Б. Компетентнісне навчання в сучасних умовах – шлях до оновленої освіти. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Дрогобич, 2023. № 20. С. 5–14.
4. Божко Н. Інтегративний підхід до навчання в контексті реформування системи освіти України. *Молодь і ринок*. 2018. № 9. С.84–90.
5. Бойко В. М., Міхелі С. В. Географія : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2025. 288 с.
6. Бондар О. В. Формування предметної компетентності на уроках географії. *Обрії педагогічних знань: теорія, новації, практика*. Миколаїв : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 9–14.
7. Варакута О. М. Методика навчання географії (курс лекцій): навчальний посібник. Тернопіль: Тайп, 2017. 170 с.
8. Ващенко Л., Зязюн І., Кушнір Т., Локшина О., Луговий В., Овчарук О., Топузов О. Упровадження компетентнісного підходу під час викладання географії у закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 4. С. 113–116.
9. Вішнікіна Л., Топузов О. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії). *Ukrainian professional education*. 2017. № 1. С. 103–112.
10. Герасименко О. В., Заєць А. К., Семенів І. В. Дидактичні принципи та підходи до організації ефективного навчання географії в умовах НУШ. *The XXIII International scientific and practical conference «Technologies, methods and theories: current problems of science»*. 2025. Plovdiv, Bulgaria. С. 99–104.

11. Гільберг Т. Г., Довгань А., Совенко В. Географія : підр. для 6-го кл. закл. заг. серед. Освіти. Київ : Генеза, 2023. 240 с.
12. Гільберг Т. Г., Савчук І. Г, Совенко В. В. Географія (рівень стандарту) : підручник для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 192 с.
13. Горошкіна О. М. Урок у компетентнісній парадигмі сучасного освітнього процесу. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2020. № 2 (2). С. 22–33.
14. Гріченко Т. С. Новітні підходи до навчання та розвиток ключових компетентностей в умовах нової української школи. *Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. тез доповідей*. 2019. № 2. С. 73–76.
15. Грушка В. В. Інтерактивні технології дистанційного навчання на уроках географії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2021. № 2. С. 24–31.
16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти школи : [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9> (Дата звернення: 08.09.2025).
17. Домусчи С. В., Стоян О. О. Компетентнісний підхід в сучасній географічній освіті. *Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм: виклики, можливості та варіанти впровадження: зб. матеріалів II міжнар. конф.* Одеса: Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. С. 106–110.
18. Касіяник І. П., Мисько В. З. Методика навчання географії. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
19. Кеда М. К., Остянко А. М., Стрилюк О. Б. Інновації в освіті. Чернігів: «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2023. 71 с.
20. Козаченко Р. О. Ефективні методи викладання географії. Актуальні питання методики викладання загальноосвітніх дисциплін в умовах реформування ЗФПО. 2020. № 3. С. 124–126.

21. Концепція Нової української школи. Режим доступу : https://www.pedrada.com.ua/files/articles/301/Nova_ukrainska_shkola_Koncepcija_2016_Pedrada.pdf (Дата звернення: 15.09.2025).
22. Кравчук Л. В. Компетентнісний підхід до навчання – засаднича ідея Нової української школи. *IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Якість освіти: зміни заради прогресу»*. Київ, 2021. С. 73–76.
23. Кутуза О. М. Використання інтерактивних методів навчання з метою формування обдарованої, творчо розвиненої, соціально компетентної особистості. *Наука і освіта*. 2019. № 6. С. 34–39.
24. Маслова Н. М., Мирза-Сіденко В. М. Застосування інтерактивних технологій навчання на уроках географії як спосіб підвищення рівня пізнавальної активності учнів. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2020. № 185. С. 134–139.
25. Машіка Г. В., Лужанська Т. Ю., Маслиган О. О. Сучасні тенденції розвитку географічної науки в умовах компетентнісного навчання. Науковий вісник Мукачівського державного університету. *Педагогіка та психологія*. 2019. № 2(10)/2. С. 20–23.
26. Михайлишин Г., Сороколита О. Освітній процес на інтеграційній основі в умовах НУШ. Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика: збірник тез доповідей науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 2022. С. 267–268.
27. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Географія. 6-9 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).
28. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Географія. 10-11 класи» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 № 698).
29. Надтока В. Деякі аспекти реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання географії України в основній школі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 84–92.

30. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах. Харків: ВГ «Основа», 2016. 112 с.

31. Назаренко Т. Г. Педагогічні розвідки щодо змісту навчання географії в закладах загальної середньої освіти. *Освітні й наукові виміри географії та туризму: матер. IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 40–42.

32. Назаренко Т. Г., Шиліна Н. В. Формування в учнів предметної компетентності через зміст сучасного підручника географії. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. № 19. С. 209–216.

33. Павлівна П. Я. Г. Компетентнісний підхід у НУШ у контексті формування ключових компетенцій європейця. *Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2020. № 32–33. С. 108–112..

34. Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І. Географія : підруч. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Генеза, 2017. 272 с.

35. Покась Л. А., Якименко Ю. В. Оновлення уроку географії у контексті компетентнісного підходу. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 356–359.

36. Поліщук Н. М. Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання учнів в умовах НУШ. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 77–80.

37. Проценко А., Яковлева В. Нетрадиційні форми уроків географії в профільній школі. *Освіта і наука*. 2023. № 4. С. 106–113.

38. Ремех Т. О. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні здобувачів освіти в Новій українській школі. *Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Тернопіль: Вид. центр ТОКІППО, 2022. С. 131–132.

39. Решетченко С. І. Особливості диференційного підходу на уроках географії. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». Миколаїв, 2019. № 43. С. 45–51.

40. Решетченко С. І., Слащова І. М. Формування географічних знань у профільній школі. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2020. № 31. С. 60–67.
41. Римарчук І. В. Застосування ігрових технологій на уроках географії. *Географія: Збірник наукових праць XV міжнародної науковопрактичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. Київ: Прінт Сервіс, 2017. № 15. С. 238–241.
42. Рожі І. Компетентнісний підхід у педагогічній теорії та практиці. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2016. № 2. С. 298–306.
43. Слюта А. М. Методика навчання географії : навч.-метод. посіб. Чернігів : Десна Поліграф, 2021. 248 с.
44. Соколовська Т. В. Формування ключових компетентностей учнів як напрямок інноваційної діяльності вчителя географії. *The 18th International scientific and practical conference «Modern Science, Practice, Society»*. Boston, USA, 2020. С. 160–162.
45. Топуз О., Грома В., Косик В. Географія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Основа, 2024. 259 с.
46. Топузов О. М., Вішнікіна Л. П. Становлення компетентнісно зорієнтованої географічної освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. № 19. С. 57–68.
47. Топузова О. М., Концепція навчання географії України в основній та старшій школі. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 56 с.
48. Тросюк С. Д. Компетентнісний підхід у навчанні географії учнів основної школи. *Pedagogy of Higher and Secondary Education*. 2013. № 38. С. 154–158.
49. Удовиченко І. В. Особливості формування базових і предметних компетентностей учнів старших класів загальноосвітньої школи у процесі навчання географії. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 4. С. 88–96.

50. Федяєва В. Л. Компетентнісний підхід у концепції «Нова українська школа»: плюси, мінуси, перспективи втілення. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2023. № 102. С. 12–18.

51. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Ранок, 2007. 640 с.

52. Шоробура І. Компетентнісний підхід у вивченні географії. *Педагогічний вісник Поділля*. 2023. № 3 С. 5–6.

53. Шуканова А. Компетентнісний підхід до формування економічних знань у процесі навчання географії. *Збірник матеріалів XXVII наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2024. С. 248–251.

54. Шуканова А., Шуканов П., Браславська О. Освіта для сталого розвитку у навчанні географії на засадах упровадження компетентнісного підходу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2023. № 2(28). С. 6–16.

55. Язловецька О. В. Компетентнісний підхід як основа реформування освітнього процесу. *Педагогічні науки*. 2022. № 206. С. 247–253.